

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR

III. KÖTET. — 5. SZÁM

A „RENDSZER“
FILOZÓFIAI VIZSGÁLATA

IRTA
BARTÓK GYÖRGY
LEVELEZŐ TAG

— Felolvasva a II. osztály 1928 január 16-i ülésén. —

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1928.

A „rendszer“ filozófiai vizsgálata.

A hála és köszönet érzésével lépek e helyre, hogy a M. T. Akadémia rendelkezéséből székfoglaló értekezésemet megtartsam. Hálás és meghatótt lélekkel köszönöm a Tek. Akadémia kegyességét, amellyel engem tagjai díszes sorába emelni méltóztatott. Élénken érzem erőim elégtelenségét és annak a tehernek súlyát, melyet ez a kitüntetés vállaimra rak. Ebben a reám nézve ünnepélyes órában nem tehetek egyebet, mint hogy felajánljam őszinte akarattal és mély felelősségérzettel minden tehetségemet annak a nemes célnak szolgálatára, amelyet a T. Akadémia maga elé tűzött és amelynek megvalósítására soha nem ernyedő kitartással, bizakodó reménységgel, elszánt akarattal mindig példátadóan törekedett.

Székfoglaló értekezésem tárgya a „rendszer“ *bölcseleti vizsgálata*. Ez a vizsgálat, ha csak némileg is célját éri, nem csupán a filozófiának vezet el legbensőbb szentélyébe, hanem magának az ismeretnek lényegére is világosságot vet és talán kellően felmutatja azt az álláspontot, amelyet az értekező a filozófiai kérdések tárgyalásában elfoglal. Ilyen értelemben egyúttal vallomástétel is.

A filozófiatörténet folyamán nem egyszer találkozunk olyan nyilatkozatokkal, amelyek a rendszer bölcseleti fontosságára mutatnak rá; de hiában keressük a fogalomnak systematikus fejtegetését még Kantnál is, aki pedig — amint alább látni fogjuk — először állította a rendszer fogalmát a kutató elemzés középpontjába. Napjaink bölcseleti irodalmában is gyakran találkozunk olyan kijelentésekkel, amelyek a rendszer fogalmát a bölcselet lényegével szorososan egybetartozónak állítják. E kijelentések egy része kétségtelenül a filozófia lényegének legbensőbb megéléséből fakad (pl. Rickert, N. Hartmann, Hönigswald, Pauler műveiben), másik részének forrását

azonban — úgy látszik — a mester vagy mesterek tekintélyében kell keresnünk, különösen azoknál, akik a filozófia népszerűsítése körül forognak irigylésreméltó serénységgel. Bármint álljon is a dolog, az kétségtelen, hogy a Bergson hatása alatt keletkezett és minden előntéssel fenyegető intuitionismus ellen támadó visszahatás méltán mutat reá arra a tényre, hogy a „rendszerek“ keletkezése nem esetlegeségek közrejátszásának vagy valamely szórszálhasogató elme játékos kedvének köszönhető, hanem magának a filozófiának lényegéből következik s éppen ezért az igazi filozófiától elválaszthatatlan. Minden jel arra vall, hogy igaza van *Keyserling*nek, amikor azt mondja, hogy a rendszerkészítés az emberi léleknek egy irracionális ösztöne, amely, mint minden ösztön, önállóan halad a maga útján.¹ A kérdés csak az, hogy ennek az irracionális ösztönnek alkotása, a rendszer *miféle fontossággal bír az emberi ismeret és a filozófia szempontjából, mit jelent az emberi szellem életében s mi ő maga is lényege szerint?*

Amikor e kérdésekre feleletet adni akarunk, először rövid és vázlatos történelmi áttekintést adunk és megvizsgáljuk, hogy mely utak lehetségesek a probléma megoldására (I.) — azután a rendszer fogalmának dialektikai és logikai vizsgálatát kíséreljük meg (II.); — végül reámutatunk arra a fontosságra, amellyel e dialektikai úton nyert fogalom a bölcelet és az összes tudományok szempontjából bír. (III.)

I.

Mondottuk már, hogy a rendszer fogalmának középonti fontosságát *Kant* ismerte fel először s ő volt az első, aki e fogalomnak bölceleti elemzését nyújtotta. És az természetes is. Mihelyt u. i. a filozófia középpontjába az ismeret lehetőségének és érvényességének magyarázata került, szükségképpen kellett *Kant*nak eljutnia a rendszer fogalmához. Minden ismeret rendszerbe-illesztés s tehát minden ismeretnek végső célja, amely felé haladnia kell, egy tökéletes és

¹ Reisetagebuch. I. 115. l.

harmonikus rendszer. Ez a meggyőződés hatja át *Kant* mind a három kritikáját; de főként a Tiszta Ész és az Itélőerő Kritikái fejtegetik a rendszer fogalmát és mutatnak reá nyomatékkel arra a fontosságra, amellyel e fogalom az ismeret szempontjából bír. *Kant* methodikus eljárása, a transcendentális módszer, szükségképpen vezetett reá a rendszer gondolatára, mihelyt világossá lett az, hogy az ismeret lehetősége, de egyszersmind egysége is a transcendentális apperceptio synthetikus egységében gyökeredzik. Az a priori észelvek rendszeres egysége tehát az ismeret egységének is biztosítója, amit már *Descartes* is jól látott, de kifejezni elmulasztott, amikor egyik kevés figyelemre méltatott művében¹ azt tanítja, hogy a tudományok egysége az emberi ész egységén alapul. Az észelvek rendszeres egységéből ezek után az ismeretek rendszeres egysége logikai kényszerűséggel folyik s ez a logikai kényszerűség vezette el *Kant*ot is a rendszer bölceleti fontosságának felismerésére. Ahol u. i. a tudományok terén ezzel a rendszeres egységgel nem találkozunk, ott tulajdonképpen tudományról beszélni nem is lehet, mert az észelvek szabályozása csak ott jut érvényre, ahol ezen észelvek egységes rendszeres eljárással megvalósíthatnak. A közismeretet — úgy mond *Kant* — mindenekelőtt a systematikus egység teszi tudománnyá, azaz, a pusztá aggregatumból az csinál rendszert.² Az ész szabályozó ereje és kormányzása éppen abban mutatkozik meg, hogy ismereteink nem önkényes rapsodiák, hanem rendszert képeznek, amely rendszer keretén belül nyernek csak erőt ezek az ismeretek arra, hogy az ész céljait elérjék.

Közelebb jutunk a rendszer *kanti* fogalmazásához, ha figyelembe vesszük, hogy mit ért *Kant* a rendszeren. „Ich verstehe aber unter einem Systeme die Einheit der mannigfaltigen Erkenntnisse unter einer Idee“,³ — azaz, a sokféle ismeretnek a rendszerben való egységét az idea, az eszme

¹ *Regulae ad directionem ingenii*. I. szabály: „Nam . . . scientiae omnes nihil aliud sint quam humana sapientia, quae semper una et eadem manet . . .“

² *Kritik der reinen Vernunft*. 2. kiadás. 860. l.

³ U. o.

létesíti. Az eszme pedig Kant fogalmazása szerint, az Egész formájának az észfogalma — „der Vernunftbegriff von der Form eines Ganzen“ —, amennyiben általa nem csak formája állapíttatik meg a sokféle ismeretnek, hanem a részeknek helye is egymás között és pedig a priori. Az idea tehát magában foglalja a vele congruens Egésznek nemcsak célját, hanem egyszersmind formáját is. Azaz: a rendszernek, mint Egésznek, az eszme szab célt egyfelől, de az eszme is ad annak formát másfelől. Úgy hogy voltaképp a dolgot megtekintve, ez az Egész, már t. i. a rendszer, maga is a priori van megadva, mert benne a részek is, illetve a részeknek helye egymás között is a szabályozó eszme által a priori ki van jelölve. Ebből az a priori szabályozottságból pedig az következik, hogy a rendszer maga tagozott Egész — articulation — és nem felhalmozott — coacervatio —, belülről nő ki — per intussusceptionem — és sohasem kívülről gyarapodik, — per appositionem —. Még tüzetesebb jellemzést nyer az így értelmezett rendszer, amikor Kant, állati testhez hasonlítja azt, amelyhez a növekedés már egyetlen tagot sem tesz hozzá, hanem az arány változtatása nélkül, mindenik tagot a maga céljaira erősebbé és alkalmasabbá teszi.

A rendszer tehát Egész és közelebbről *tagolt Egység*, amely egységet lehetővé csak a célnak egysége tesz és pedig egy olyan cél egysége, amelynek a tapasztalathoz semmi köze nincs, mert az ész adja azt fel önmagának, nem várván semmit a tapasztalattól. Az ilyen Egységet Kant *architectonikus* egységnek nevezi és szembe állítja a *technicus* egységgel, amely nem az ész által a priori adott eszméből származik, hanem empirice, esetlegesen kínálkozó szándékok szerint alakul. Ilyen technical egység mesterségesen létesül. A tudomány azonban nem technicus, hanem architectonikus Egység és merőben tagozott, cél által szabályozott Egész — *a tudomány rendszer*.

A rendszernek előfeltétele az eszme, amely a rendszert szabályozza s annak formáját a priori megszabja. A tudós tevékenységét mindig valamely eszme szabályozza.¹ Kell tehát

¹ „Niemand versucht es, eine Wissenschaft zu Stande zu bringen, ohne dass ihm eine Idee zum Grunde liege.“ Kr. r. V. 862. l.

lennie — úgy mond Kant — egy a priori adott eszmének, amely szerint a tudós eljár, hábár a kidolgozásban még az a meghatározás sem fog tökéletesen megfelelni ezen eszmének, amely meghatározást a tudós a maga tudományának mindjárt kezdetben ad. Mert — s ez a megállapítás nagyon fontos a rendszer fogalmának szempontjából — az eszme mint egy csira pihen az észben — liegt wie ein Keim in der Vernunft — s ott minden része még nagyon be van burkolva úgy, hogy a mikroszkopium segítségével is alig lehet felismerni. És éppen ezen csira világos felismerésétől függ az igazi tudomány sorsa. Amíg u. i. a tudós ezt az észben csiraként elrejtett eszmét világosan meg nem pillantotta, addig csak technice gyűjti össze az ismereteket rapsodikusan, mint az építő anyagot, de nem lesz képes az összegyűjtött ismeretekből architectonikusan egy Egészet alkotni az ész céljai szerint. A rendszerek ugyan úgy tűnnek fel, mintha férgökként generatio aequivoca által felgyülemlett fogalmak egybefolyásából állottak volna elő; pedig mindenik rendszernek schémája ott volt elrejtett csiraként a kifejlő észben s ebből következően nemcsak mindenik önmagában egy eszme szerint van tagolva, hanem ezenkívül mindegyik az emberi ismeretek egy rendszerében cél szerint egyesítették, akként, hogy ily módon az összes emberi ismereteknek architectonikája létesül. Hogy csak egy példát lássunk erre magánál Kantnál: tudjuk, hogy Kant tanítása szerint az emberi ész törvényadásának két tárgya van: a természet és a szabadság. Ennek megfelelően külön törvényhozása van a természetnek, amelyet a természet-törvény fejez ki és külön törvényhozása van a szabadságnak, amelyet az erkölcsi törvény juttat kifejezésre. A természet rendszere mellett tehát helyet foglal az erkölcsiség rendszere, amelyet a szabadság eszméje szabályoz és formál. E két külön rendszer azonban egyetlen filozófiai rendszerben egyesül és pedig olyképpen, hogy ezen rendszer keretén belül a természet filozófiája mindenre irányul, ami *van*, az erkölcsők filozófiája ellenben csak arra, aminek lennie *kell*.¹

Az eddigi fejtegetések talán elég világosan mutatták,

¹ Kr. d. r. V. 868. l.

hogy Kant felfogásában a rendszer fogalma a tudományos munka fogalmától elválaszthatatlan s az igazi tudomány szempontjából nélkülözhetetlen, mert hiszen a rendszer nem egyéb, mint az ismereteknek egy elv alapján való összefüggése, azaz ész-egység — „Vernunfteinheit“.¹ Ez az „észegység“ mindenkoron egy eszmét előfeltételez és pedig az ismeret Egésze formájának az eszméjét. Ez az eszme tehát merőben formális és tisztán a priori s mint ilyen, megelőzi az Egészben majd egyesítendő Részeknek meghatározott ismeretét s azokat a feltételeket tartalmazza, amelyek a priori meghatározzák minden Résznek a maga helyét s a többi Részhez való viszonyát. Ha az eszmének ilyen fontos, úgy-szólván teremtő ereje van, akkor ebből az a következmény s egyúttal követelmény vonható le, hogy az értelmi ismeretnek is tökéletes egységgel kell bírnia, amely egység lehetővé teszi azt, hogy az ismeret nem történetes és véletlen aggregatum, hanem szükségszerű törvények szerint összefüggő rendszer. Az ilyen természetű eszme nem meríthető a természetből, sőt inkább, magát a természetet is ezen eszmék szerint vizsgáljuk, elannyira, hogy hiányosnak és tökéletlennek is tartjuk az olyan ismeretet, amely ezen eszmékkel nem adáquat. Ezeknek az eszméknek megfelelő, velük merőben congruens tárgy semmiféle tapasztalatban adva nincs, de azért nem önkényesen kigondolt produktumok, hanem az empirikus synthesis folyamán az ész szükségképpen jön reájuk, mihelyt a tapasztalat törvényei által kifejezett feltételtől eltekint s azt, amit e törvények szabályoznak, a maga feltétlen totalitásában nézi.²

Ha az eszmének ezt a természetét közelebbről szemügyre vesszük, olyan eredményre jutunk el, amely nemcsak az eszme funkciójára nézve, hanem a rendszer lényege szempontjából is rendkívül fontos. Az eszme, amint előbb láttuk, nem áll meg a feltételeknél, hanem a feltétlen totalitást követeli. Az ész szabálya tehát az adott jelenségek feltételeinek sorában egy bizonyos regressust parancsol, de ennek a

¹ Kr. d. r. V.² 673. sk. 1.

² Kr. d. r. V.² 490. 1.

regressusnak sohasem szabad egy teljesen feltétlennél megállapodnia. Ebből következőleg az észnek ez a szabálya, amelyet az eszme fejez ki, nem a tapasztalat lehetőségének elve s tehát nem az értelem alaptétele lesz; hiszen minden tapasztalat a szemlélet határai közé van zárva. Vagy más szavakkal: az eszme nem *konstitutív elv*, amely lehetővé teszi, hogy az érzéki világot a lehetséges tapasztalat fölé kibővítsük, hanem csak egy olyan principium, amely előtt egyetlen tapasztalati határ sem az abszolút határ. Az eszme csak postulálja azt, hogy minek *kell* az említett regressusban történnie, de nem *anticipálja* azt, ami a *tárgyban* magában minden regressus előtt önmagában adva van. Ezért nevezi Kant az észnek ezt az elvét *regulatív* elvnek, amely szabályozza az ész tevékenységét, de objektív realitással nem bír.¹ Jól meg kell hát jegyeznünk, ha az eszme jelentését kellően megérteni akarjuk, hogy a tiszta észnek ez a szabálya vagy normája, nem azt mondja meg nekünk *hogyan mi a tárgy*, hanem azt szabja meg, hogy az *empirikus regressus* miként intézendő, ha a tárgy teljes fogalmához akarunk eljutni. Az eszme ezek szerint csak egy olyan szabályt ad kezünkbe, amelyet a regressív synthesisben használhatunk és amelynek értelmében a feltételezettől a feltétlen felé kell haladnunk, habár ezt a feltétlent soha el nem érjük, mivel a tapasztalatban ilyen absolute feltétlen nem létezik.² Ezek az eszmék tulajdonképpen arra szolgálnak, hogy a tiszta ész, — amelynek tárgya más nem lehet, csak az értelem, — hogy a tiszta ész általuk az értelem tevékenységének céljaul egy bizonyos kollektív egységet tűzzön ki. Ebben az értelemben nevezi Kant a tiszta ész eszméit olyan focus imaginariusoknak, amelyekből az értelem fogalmai nem indulnak ugyan ki, mert hiszen ez a focus a lehető tapasztalás határain kívül van, de amely focus mégis arra szolgál, hogy az értelem által nyert fogalmakat a lehető legnagyobb egységbe gyűjtse.³

A rendszer — ezek a fejtegetések világosan mutatják —

¹ Kr. d. r. V.² 536–37. lapok.

² U. o. 538. 1.

³ Kr. d. r. V.² 672. sk. 1.

a tiszta ész tevékenységéből származik és dialektikai előfeltétele az eszme, amely szintén a tiszta észből ered s éppen az a functioja, hogy az értelem útján nyert fogalmakat egy systematikus egységbe terelje. Az észnek nincs is egyéb feladata az ismerés terén, mint az, hogy az ismeretek rendszerét — *das Systematische* der Erkenntniss — azaz azoknak egy elv alapján való összefüggését létesítse.¹

Mindezekből már most mi következik magának a rendszernek fogalmára nézve? — Az, hogy a rendszer, mint az ismeretek egysége, éppen olyan kevésbé objektív realitás, mint az eszme, amely ennek a systematikus egységnek dialektikai előfeltétele. Kant maga is határozottan reámutat arra, hogy ez a rendszeres egység csak *puszta eszme*, — „blosse Idee” — s mint ilyen csak *projectált egység* — „*projectirte Einheit*” —, amelyet éppen azért nem szabad adottként tekintenünk, hanem csak úgy kell néznünk, mint problémát.² Az értelmi ismeret systematikus egysége, amelyet Kant észegységnek is — „*Vernunfteinheit*” — nevez, *logikai elv*, amelynek segítségével az értelem ott is tovább haladhat, ahová már a maga szabályai el nem érnek. Éppen azért az ész ezen regulatív, logikai elve nem csupán az értelem fogalmainak ad egységet, hanem összefüggést létesít az értelem szabályai között is.

Tovább menve azonban ezen kritikai fejtegetések fonálán, reá kell jönnünk arra is, hogy ez a systematikus egység, illetve a szabályok észegységének logikai elve egy transcendentális elvet tételez fel, amely egy ilyen rendszeres egységet, mint magukon a tárgyakon tapadót, a priori szükség-szerűnek tekint már eleve és fogad el („*durch welches eine solche systematische Einheit, als den Objecten selbst anhängend, a priori als notwendig angenommen wird*”).³ Mert — úgymond Kant — honnan követeli magának az ész a logikai használat terén azt a jogot, hogy azoknak az erőknél sokféleségét, amelyeket a természet ismert meg velünk, mint

¹ U. o. 673 l.

² Kr. d. r. V.² 675. l.

³ U. o. 578—9. l.

pusztán „elrejtett” egységet kezelje („als bloss versteckte Einheit”) s azt egy alaperőből vezesse le, hogy ha az ész azt is elfogadhatná, hogy éppen olyan lehetséges minden erőnek egyenlőtlensége és azoknak systematikus egysége a természetnek nem megfelelő? Ha az ész ezt elfogadná, akkor rendeltetésével ellenkezően cselekednék, mikor egy eszmét tűz ki célul, egy olyan eszmék, amely a természet berendezésének ellentmond. Az egységnek ez a gondolata a természettől sem volt elvonható, mert az észnek törvénye, amely azt rendeli, hogy keressük ezt az egységet, szükségszerű, mivel nélküle lehetetlen lenne az ész, ész nélkül lehetetlen lenne az értelemnek összefüggő használata, ezen összefüggő használat nélkül nem rendelkezünk az empirikus igazság elégséges jegyével sem, — éppen ezért az empirikus igazságra való tekintettel a természet systematikus egységét, mint objektíve érvényest és szükségszerűt kell feltételeznünk.¹ *Ismereteink és a természet systematikus egysége tehát nem csupán logikai elv, hanem transcendentális elv és előfeltétel is. Az észnek ez az egysége merőben megfelel a természetnek is s ezért itt az ész nem koldul — úgy mond Kant —, hanem parancsol, jöllehet ennek az egységnek határait kijelölni nem tudja.*²

E fejtegetések folyamán többször találkoztunk az „észegység” — *Vernunfteinheit* — kifejezésével, amelyet Kant annak jelzésére használ, hogy az ismeretek egységes rendszere a tiszta észnek regulatív elve csupán, de objektív realitással nem bír. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a terminus még egy más Kanti gondolatot is rejt magában, amely gondolat nem csupán Kant felfogására, hanem a rendszer fogalmára nézve is lényeges. Kant u. i. azt vallja s tulajdonképpen egész állásfoglalásának egyik alappillére az, hogy az ész maga — subjectíve tekintve — szintén egy rendszer,³ — amiből az következik, hogy az ész logikai használatának ez a systematizáló és egységeseítő tendenciája az észnek magának

¹ Kr. d. r. V.² 679. l.

² Kr. d. r. V.² 681. l.

³ U. o. 766 l.

a lényegéből következnek. Amikor tehát Kant az „észegység“ kifejezést használja, akkor végső elemzésben az észnek rendszer-voltát is kifejezésre juttatja s még világosabbá teszi ezt a tanítását, amely szerint az ész egységesítő funkciójában az ész dialektikai lényege nyer kifejezést. E gondolathoz kapcsolódik Hegel egész rendszerező bölcelete, amely szembe- szökő világossággal konkretizálja Kant gondolatát: az emberi ész a maga természete szerint architektonikus, azaz Hegel minden ismeretet úgy tekint, mint egy lehetséges rendszerhez tartozót s az általa kialakított rendszernek teljessége és tagolt- sága egyszermind próbaköve annak, hogy vajjon ebbe a rendszerbe beleállított ismeretek helyesek és igazak-e?¹

*

Ha egybefogjuk mindazt, amit eddig Kantnak a rendszerre vonatkozó tanításairól mondottunk, következő eredményre jutunk. Az értelmi ismeretek rendszeres egységét, amely nélkül valódi tudomány lehetetlen, a tiszta ész létesíti, amely maga is rendszeres egység. A tiszta észnek egyetlen funkciója éppen ezen egység és rendszer felé való szabályo- zása az értelem működésének, hogy ez által ne az ismeretek szabta aggregatum, hanem egy elv alapján való összefüggése létesüljön. Ezen rendszer alkotásának előfeltétele az eszme, amely megadja a rendszernek célját és kialakítja formáját.

A rendszer fontosságát Kant nemcsak felismeri s nem- csak fogalmi magyarázatát nyújtja a rendszernek, hanem há- rom főművében ezt a rendszeres egységét megvalósítani is törekedik. A rendszer gondolatát a Kant nyomába lépő német idealismus bölcelete sem veti el, sőt képviselői előtt a rend- szer bölceleti megvalósítása lebeg legfőbb cél gyanánt. — *Fichte*, személyiségét jellemző energikus egyoldalúsággal az erkölcsiség és praxis területére korlátoltan igyekezik a rend- szeres egység keresztülvitelére, amikor az Én önállításának alaptételéből akarja a világot mintegy levezetni. Ezt az egy- oldalúságot kikerüli és jótékonyan ellensúlyozza *Schelling*, aki lépten-nyomon éles határozottsággal emeli ki a rendszer alapvető fontosságát s magát a rendszert megvalósítani is

¹ Kr. d. r. V.² 502. és 90. lapjain.

igyekezik természet- és szellembölcséletében. *Hegel* azután bámulatosan gazdag és következetes rendszerében valóra is váltja Kant gondolatát: egy oly rendszeres egységet létesít, amely felöleli magában a valóság minden értékes mozzanatát.

Kant és követői a rendszer fogalmának kialakításában és elemzésében a szellem lényegének ismeretéből indultak ki és haladtak a szellem tárgyát képező valóság felé, amelyben a szellem teljes kialakulását szemlélték. Ez a megoldás felé vezető *egyik* lehetséges út. A *másik* lehetséges út, amelyet ritka következetességgel és rendszerező képességgel *Pauler* Ákos érvényesít, az ellenkező irányban mozog: nem a szel- lem strukturája kényszerít a rendszer megvalósítására, hanem az a tiszta logikai tény, hogy minden dolog valamely rend- szernek tagja.¹ A rendszerbetartozás logikai tétele kívánja meg a dolgoknak rendszerbe illesztését. Ez a tétel a Pauler által felállított három logikai alaptételnek illusztrációja is egyszer- smind s azt mondja ki, hogy az abszolút chaos fennállása ellenkezik a dolgok egyetemes természetével. Ezen a ponton válik el Pauler felfogása a német idealismus felfogásától a legélesebben: míg ezeknél a rendszer létesítése a szellem követelménye, addig Paulernél s az általa képviselt filozófiai iránynál, a dolgok egyetemes természete követeli meg a rend- szerbe illesztést. Amíg a német idealismus a megismeréshez követeli a rendszerbe szedést, addig Paulernél a rendszerbe illesztés nem az ismeretnek, hanem már a megismerhetőségnek előfeltétele: „megismerhetőnek lenni annyit tesz — olvassuk akadémiai értekezésében —, mint valamely rendszer tagjának lenni“. Azaz: csak azt lehet megismernünk, ami már előző- leg valamely tényleg létező rendszernek keretében helyezke- dett el s következésképpen a rendszer a megismerésnek mint- egy *ontológiai* feltétele. Mi csak azért vagyunk képesek ismereteinket rendszerbe fűzni, mert az *ismereteink* tárgyát képező jelenségek és dolgok is egy átfogó rendszer keretében fog- lalnak helyet.

A rendszer fogalmának megértésére irányuló törekvé-

¹ V. ö. Logika 35. sk 1.

² Akadémiai Értesítő, XXXIV. k., 397—408. füzet, 183. lap

seinkben a két lehetséges út közül azt fogjuk követni, amelyen a német idealismus bölcselete haladt: a szellem megértéséből haladunk mi is a valóság megértése felé s a szellem rendszeres egységéből igyekezünk a valóság ismeretének rendszeres egységét megmagyarázni.

II.

A rendszer dialektikai vizsgálatánál kiindulási pontunkul szolgál azon alaptétel, amelynek értelmében minden igazi ismeret rendszerbe illesztés. Amikor valamely tárgyat megismerünk, akkor tulajdonképpen nem teszünk egyebet, mint azt, hogy különböző logikai műveletek segítségével az illető tárgy helyét egy meghatározott, összefüggő rendszerben megállapítjuk. Ebből nyilvánvaló, hogy minden ismeretünknek végső pontja és célja az egységes és összefüggő rendszer kialakítása. Minden ismeretünk, ha az igaz jelzőre csakugyan méltó, egy rendszernek keretén belül helyezkedik el és láthatatlan finomságú, logikai szálakkal van a rendszer középponti magvához hozzá kapcsolva. A rendszer gondolata tehát, habár rejtetten is, ott hat mindenütt, ahol valamely tárgynak érdektelen ismeretére igyekezünk. A rendszer maga, ebből következően, szabályozó erővel bír s jelleme merőben normatív-axiológiai. A szellem a megismerésben önmagát akarja megvalósítani nemcsak a maga teljességében, hanem a maga egységében is, azaz, megismerésre törve, az ismeretnek rendszeres egységében, a maga potentialis összefüggését akarja realizálni. Egységre törekvésre a maga egysége ösztökéli, sőt kényszeríti. Ahol tört részecskék buzgó felhalmozásával találkozunk, ott hiában keressük a szellemet, amely csak ott van jelen, ahol minden kis részt a szellem egységet adó életereje hat át. Mindaz, ami ezen potentialis rendszer, mint organikus Egész keretén kívül marad, értéktelen törmelék csupán, amelynek csillogása csak az avatatlanok szemét téveszti meg.

Ily szoros összefüggés, a fundáltság kétségbe vonhatatlan viszonya állván föl a szellem és a rendszer között, célszerű lesz elsőben is a szellem természetével tisztába jönnünk, any-

nyival is inkább, mert e sokat használt s most már a divat kegyeit élvező fogalom nélküli a jelentésnek határozottságát, ami nélkül pedig a filozófia meg nem élhet.

Mindenekelőtt a szellem nem azonosítható a lélekkel. A szellem ugyanis tiszta érvényösszefüggés, amelyben az értéket adó jelentések ideális valósága egyesül.¹ A lélek ellenben reális valami, amelynek napja egyformán süt az értékes és értéktelen adottságok egész területén. A szellem is a lélek segítségével valósul meg, de ezen megvalósultságban az értékesség, illetve az értéktelenség szempontjai szabályozó hatalomként lépnek fel s a lélek közönyös functióit az érték megvalósulása felé szabályozzák. A szellem tehát a lélek *felett* helyezkedik el s alkotásai a lélek közönyös alkotásai *felett* keresendők. Az egyéni lélek a szellem eszközcél fogandó fel: az önértékű szellem a lélek functióit a maga hasznára fordítja, amikor ezeknek segítségével önmagát valósítja meg azon a nagy területen, amelyet *kultura* szóval szeretnek jelölni. És itt mindjárt jelentkezik egy olyan lényegbevágó különbség, amely a lélek és szellem között éles dialektikai válaszfalat emel. A lélek u. i. a maga tevékenysége által mindig a tőle különböző Másra irányul s tehát tárgya mindig a Más, nem pedig ő maga. Ezzel szemben a szellemnek soha más tárgya nem lehet, csak ő maga. A szellem a maga örökkévaló és végetlen tevékenységével önmagát akarja megvalósítani s e célból soha sem a Más, hanem mindig és kizárólag önmagát tekinti tárgyául. Más szavakkal: az egyéni lélek mindig más, mint a tárgya; a szellemben a

¹ Erről az állásponttól teljesen megérthető Scheler felfogása, mely szerint „alles, was wir Geist nennen ist ursprünglich nur ein Inbegriff völlig wirkungsunfähiger Intentionen“ (*Idealismus-realismus* c. cikkében. Philosophischer Anzeiger II. 3. füzet. 318. l.) A lélek síkja, tehát a vitalis sík felett elhelyezkedő szellemnek „akarata” is valóban tevékeny-telen „igen”-ben és „nem”-ben nyilatkozik meg, amely által hozzájárul valamely tervhez vagy elveti azt. A szellemet vitalis értelemben nem illeti meg semmiféle tevékenység, — amint azt *Fichte* különösen kiemeli — mert a tevékenység minden fajtája a vitalis sík jellemzője.

tárgy és az alany egybeesnek. A szellem az alany és a tárgy identitása.¹

De tovább menve, meg kell állapítanunk azt is, hogy amíg a lélek *mechanismus*, amelyben minden meghatározott kényszerűséggel megy végbe, addig a szellem, — mint már fennebb mondtuk — érvényösszefüggés, amelyben jelentések rendszeres egysége alakul ki. Minden functio, amely a szellem tartalmát teszi, ezen rendszeres és szerves egységnek momentuma, s mint ilyen, nem kényszerűséggel érvényesül, hanem szabadon irányul a szellem önértékének kialakítására. A lélek — a saját létének érdekében — kénytelen tudatosan cselekedni s tehát a *tudat* a lélek jellemzője. A szellem lényege azonban ezen tudaton túlra, egy magasabb reflexio fokra utal, amelyen már ez a tudat is egy újabb tudatnak lesz a tárgya; a szellem nemcsak önmagáról tud, mint a lélek, hanem tud ezen tudatáról is. A szellem lényege az *öntudat*-ban jut kifejezésre: az öntudat által lesz képessé a szellem arra, hogy a saját tevékenységét állandó szemlélet tárgyává tévén, azt szabályozza.

Mindebből következik, hogy a szellem csupa öntudat, azaz, tökéletes idealitás, amelynek lényege a végtelen és örök tevékenység, s ez a tevékenység ismét csupa szemlélet. Ezen szemléltető tevékenység által lesz a szellem saját magának tárgya, ezen tevékenység által valósul is meg, s ezért azt is mondhatjuk, hogy a szellem lényege a saját maga szemlélésére való törekvés. Ez a szemlélet természetesen csak fokozatonként valósul meg csak s ezért a szellem is fokozatosan jut el önmaga tiszta szemléletére, a szabad öntudatra. S a szel-

¹ Már Plotinos határozottan tanítja azt, hogy a szellem az *alany*-nak és az *állítmánynak* egysége, illetve azonossága. A szellem maga gondolat is, gondolt is — *νόησις* és *νοητόν* —, mért az ő gondolkozásának tárgyai önmagában vannak. — *ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ νοῦ τὰ νοητά*, 5. Enn. V. J. — V. ö. Seifert: *Psychologie-Metaphysik der Seele*. (1928.) 22. l. — Augustinus is hangsúlyozza az öntudatban az alany és állítmány dualismuszát, de ő le is győzi ezt a dualismust azáltal, hogy a *szerelet-dilectio*-által az alannak („*gignes*“) és a tárgynak („*genitum*“) egységét létesíti. Úgy, hogy Augustinunál az alanyhoz és a tárgyhoz 3-ik tagul járul az „*önszeretet*“, amely a kettőt „*quasi parentem prolemque coniungit*“. V. ö. Seifert l. m. 50. sk. l.

tem története tulajdonképen nem is egyéb — amint azt *Schelling* jól látta, — mint azoknak a különböző állapotoknak a története, melyeken keresztül a szellem lassan-lassan önmaga szemléletére, tiszta öntudatra jut.

A szellem, amint már mondtuk, egy rendszeres, összefüggő egység, amely lényegénél fogva a maga megvalósítására tör akkor, amikor a lélek tevékenységeit szabályozása alá veszi. A szellem *szabályozó* erő és *normatív* hatalom: a maga önértékét, ennek az önértéknek megvalósítását tekinti életfeladatául, a szellem a maga szabályait pedig nem kívülről nyeri, hanem önmagából meríti azokat, mert ő saját magának szabálya és törvénye. A szellemet ezen jelleme folytán az értékre, értékmegvalósulásra való törekvés, értékre való szakadatlan viszonyulás jellemzi. Ebből a szempontból tekintve azt mondhatnók, hogy a szellem nem csupán az önérték, amely minden más értéknek ős forrása, hanem egy-szersmind azon szabályok *egysége* is, amelyek uralma alatt ez az önérték megvalósul. A szellem az önérték, a szellem a szabály, mert lényege a *tiszta* öntudat, amely magát, mint abszolút értékest szabadon szabályozza önmagának, mint abszolút értékesnek megvalósulása felé. Az így értett szellem az emberiség ismerete értékének, érvényességének, egyetemes-ségének, szükségszerűségének, kivételt nem tűrő törvényszerűségének alapja és fundálója. A szellem az a végtelen hatalom, amely ezt az egész világot *megérti* s azután meg-értvén *elrendezi*. A szellem megértő, alakító és elrendező functiók rendszeres, összefüggő egysége.

Nagyon messzire vezetne tárgyunktól, ha a szellemnek ezen különböző tekintetű jellemzőit közelebbről elemezni és megérteni akarnók. Itt meg kell most elégednünk azzal, hogy a közönyös és érték-indifferens lélek felett álló öntudatos és szabad szellem, amely minden értéknek forrása és minden szabálynak foglalata, — minden tekintetből vizsgálva *egy rendszeres, összefüggő egység* s ez az egység, a mi egész ismereti világunk egységének, rendszeres összefüggésének forrása; a látható kosmos a szellem láthatatlan, intellektuális kosmosának részben való megvalósulása és testet öltése. A szellem rendező functiójának segítségével létesíthető csupán

az a bámulatós és ragyogó egység, amelyet méltán díszített a görög a kosmos jelzővel. A szellem a maga potentialis egységében valóban a láthatatlan természet; s a szellem egységének szükségével egységbe szedett természet a látható szellem. A természet rendszeres, egybefüggő egységének fundamentuma a szellem egybefüggő, rendszeres egysége.

A szellemnek ez a rendszeres egysége valósul meg különböző mértékben és különböző területen a tudomány és a filozófia által is. A rendszerben a szellemben élő rendszer nyer megvalósulást s ezért ahol a valódi szellem működik, ott a rendszer el nem maradhat. A szellem egységes rendszere, amely egységben a saját funkciói rendeződnek el, nyer megvalósulást minden rendszerben; *minden rendszer a szellem önálló projectiójának eredménye*. Minden ami ezen rendszer keretein kívül tengeti részleges életét, a szellemre nézve értéktelen marad: értékes csak az lehet, ami a szellem kivetített rendszerében szükségképpen foglal helyet s azáltal hozzájárul a szellemben levő potentialis rendszernek tényleges kialakulásához. A kialakult, a valósággá lett rendszerben láthatóvá lesz az a szabad s logikailag mégis kényszerű egység, amely a szellemben potentialiter rejtett. Úgy, hogy a szellem maga is rendszer lévén, amikor szabad tevékenysége által önmagát, tehát a benne rejlő rendszert kialakítani akarja, ezt a potentialis rendszert adja a maga tevékenységének irányító normául. Ez a potentialis rendszer a fundamentuma minden lehető rendszernek, amely az ismerés folyamataiban létre jön s ez a potentialis rendszer egyúttal minden rendszer érvényességének és értékességének végső forrása. A szellem mélyén rejlő „lehetséges” rendszerben ott van a szellemnek s tehát az értéknek egész totalitása. Az érték hordozóiul tekinthető jelentések is ott szunnyadnak a szellem ölében. Azt mondhatnók, hogy a szellem jelentések összefüggő, egységes rendszere, amelyben tehát minden jelentés részt vesz. A szellem „lehetséges” rendszere egyúttal minden lehető jelentésnek is rendszere s amikor a jelentések megértése és elrendezése által ezt a rendszert kialakítani törekedünk, akkor tulajdonképpen a szellem = az érték = jelentések totalitásának kialakítására törekedünk.

Kantnak valóban igaz van: a szellem a maga funkciói segítségével az érzéki adatok pusztá aggregátumából jelentés-teljes összefüggést, egységet kovácsol, rendszert teremt. Ámde ilyen egység lehetőségének feltétele az, hogy az egység-teremtő szellem is rendszer legyen s tehát ezen összefüggés és egység nélkül maga a szellem sem valósul meg. A szellem valóságának transcendentális feltétele az egységes, összefüggő rendszer. Ezért minden kialakított rendszer, vagy az igazi bölcsélet szellemben megoldott probléma, mindig magán túla utal, — arra a „lehetséges” lappangó rendszerre, amelynek irányítzó jellege biztosítja érvényességét. Voltaképp a dolgot megtekintve, a rendszer irányító, transcendentális ereje nélkül logikai gondolkodás nem is lehetséges, mert ez a lappangó rendszer-funkció hozza mozgásba a logikai gondolkodást, amely mindig rendszeres gondolkodás. Minden logikai gondolkodásban a rendszerhez való akarat működik és hajtja az egyéni gondolkodást is dialektikai kényszerűséggel arra, hogy az objektív igazság megvalósítására való törekvésében egyúttal a „lehetséges” rendszer kialakítására is törjön. Minden rendszer-alkotásra való egyéni, subjektív törekvés szükségképpen utal a „lehetséges” rendszernek objektív érvényére, amely lehetséges rendszerben minden érvény és minden igazság egy összefüggő egységgé van kialakulva. Ennek az irányítzó objektív, latens rendszernek érvényén és igazságn alapul minden kialakított és megvalósult rendszernek érvényessége és igazsága. Az objektív, latens rendszer fennáll és megvan, fennáll és megvan ennek a rendszernek érvénye és igazsága is, ha esetleg soha ki nem alakítatik és el nem ismertetik is; a kialakult rendszer érvényének és igazságának léte azonban az objektív, latens rendszer érvényétől és igazságától függ.

Ha ezt a lehetséges, rejlő, a szellem strukturájában benne levő rendszert, *systema intelligibile* vagy „ősrendszer” névvel jelöljük, akkor az eddigi fejtegetések alapján azt mondhatjuk, hogy a *systema intelligibile* vagy az őrendszer a kialakított, konkrét rendszerek által valóságra tesz szert és konkrét tartalom által mintegy „kiteljesedve” fundamentuma lesz a globus intellektuálisnak. Az őrendszert adja a

30
 filozófia, a konkrét, egyes tartalmat pedig a különböző tudományok, amelyek különböző szempontú és tekintetű realis ábrázolásai az intelligibilis ősrendszernek.

Abból a tényből, hogy az ősrendszer a szellem strukturális formája, a kialakult és konkrét alakot öltő egyes rendszerekre nézve igen nevezetes következtetések vonhatók le. Láttuk, hogy az egyes tudományok által kialakított rendszerek sokfélesége az egységes és egyetlen ősrendszer érvényében bírja a maga érvényességének fundamentumát. A szellem léte a maga érvényében áll s ez az érvény a szellem szabad, spontán tevékenysége által áll fenn. Eként szabad és spontán levén a szellem, spontán és szabad tevékenységnek az eredménye minden rendszer is. A mechanikus módon, külső eszközökkel, mintegy *kívülről* felépített rendszer nem igazi rendszer s az ilyen mesterkéltnél rendszer tette teljességgel gyanússá a rendszer nevet még azoknak körében is, akik egyébként éppen a rendszerező tevékenység önértetes, munkálói. A szellem belső strukturájának ideális képét konkretizáló rendszernek nem kívülről atomistikusan összehordott és mesterségesen összeillesztett, több-kevesebb leleménnyel összerakosgatott műnek kell lennie, hanem belülről kell dialektikai kényszerűséggel *kifejlenie* úgy, amint kifejlik a pompás gyümölcs a szerény mag igénytelen és szemmel nem látható éltető csirájából. Itt az értelem ügyeskedő munkája semmit sem ér: pillanatnyi csillogást nyomon követi a szégyenteljes összeomlás. Erőszakolt rendszereknek nincs semmi tudományos, még kevésbé filozófiai jelentőségük, mert bennük nem a gondolkozás éltető, természetes folyama lüktet, hanem egy korlátolt elme ügyefogyottsága nyilatkozik meg. A rendszer csak akkor bír tudományos értékkel s általában jelentéssel, ha a szellem immanens törvénye szerint fejlődik ki és pedig kifejlik a végtelenség irányában, miután magának a szellemnek kifejlése is szabad és végtelen. Ezért a rendszer soha sem lehet *zárt* és *bevégezett*, hanem mindig épülő és szakadatlanul kifejlő, amint új és új jelentéseket fűz be és sző a maga végtelenül változatos szövedékébe. Innen következik, hogy a rendszerben nem a *külső* elrendezettség, a kényelmes áttekinthetőség a fő, hanem a belső, tagolt

alkatnak szerves kifejlése s a rejlő kapcsolatoknak világos kialakulása.

Az így kifejtett rendszer valóban összefüggő *organikus* egység. Az organikus jelző révén most már egészen közel férfközhetünk a rendszer dialektikai alkatához. A rendszer a maga strukturáját tekintve egy tökéletes *organismus*. Az organismus leglényegesebb jellemvonása pedig az, hogy benne a Részek az Egészre való viszonyulásuk által lehetségesek csupán, — de megfordítva is, az Egész csak a Részek viszonyulása által állhat fenn. Azaz: a rendszer egy merőben teleologikus alakulat, amely maga mintegy cél lévén és egy eszme által szabályoztatván, ez az eszme a priori meghatároz mindent, ami ebben a rendszerben benne van, mint annak tartalma. De ha tovább megyünk s elemzésünkben Kant eljárását tartjuk szem előtt, megállapíthatjuk azt is, hogy az ilyen tárgy, illetve dolog egy eszes oknak a produktuma, s ezen oknak kauzalitása egy eszme által van a priori meghatározva, következésképpen a létrehozott tárgynak minden része ennek az eszmének hatalma alatt áll. A rendszernek, mint ilyen organikus egységnek, részeit az Egész, mint irányító eszme határozza meg s ez teszi lehetővé azt, hogy ezek a részek is meghatározzák az Egészet, ami által egy eltéphetetlen és hiány nélkül való Egység létesül. Ámde ez a szoros viszony nem csupán a Részek és az Egész között áll fenn kölcsönösen, hanem fennáll a Részek között is: a Részek együttvéve határozzák meg az Egészet azáltal, hogy egymást kölcsönösen meghatározzák. Itt tehát egy szakadatlan korrelatio áll fenn: minden egyes Rész a többi Részek által, a többi Részek kedvéért s ezen kívül az Egész kedvéért létezik és áll fenn. Mondhatjuk azt is, hogy a rendszer nemcsak organizált, hanem egyuttal organizáló és pedig önmagát organizáló egység: az Egész által organizáltatnak a Részek és a Részek organizáltsága által áll fenn az Egész. Ez az örökös organizálás és újból meg újból való organizáltság a szellem rendszerének s magának a szellemnek életformája.

Mindezek a fejtegetések azt a tényt igyekeztek megvilágosítani, hogy a rendszerben a szellem és az élet gaz-

dagsága jelenik meg, mert a konkretizált, a tudományokban megvalósult rendszer nem egyéb, mint a szellem projectója, a szellem lényegében rejlő ősrendszernek kialakulása. Ha a transcendentalis filozófia terminológiáját tartjuk szem előtt, mindezek a fejtegetések arra a kérdésre akartak feleletet adni: miként lehetséges és miért érvényes az a rendszer, amely az ismerés segítségével a különböző tudományok területén idők folyamán kialakul? — És erre a kérdésre adott felelet más nem lehet: az egyes tudományok területén kialakuló rendszer azért lehetséges és érvényes, mert ezen rendszer nélkül valóságos ismeret sem lehetséges, lévén a szellem maga is, amely az ismeret által megvalósul, rendszeres és összefüggő egység. A rendszer, illetve rendszerek valóságának feltétele a szellem lényegében rejlő ősrendszer.

A rendszer összefüggő, organikusán kifejlő egység. Az a kérdés már most, hogy *minek*, vagy *miknek* egysége a rendszer? A rendszer egysége a szellem egységéből fakadván és annak kialakulása lévén, ha tudjuk, hogy minek, vagy miknek egysége a szellem, tudni fogjuk azt is, hogy minek, illetve miknek egysége a rendszer. A szellem *jelentések* összefüggő egysége s a kialakult, vagy kialakításra váró rendszer is *jelentések* organikus, összefüggő egysége és mint ilyen, a legegységesebb és legáltalánosabb pont, amely felé a gondolkozás logikai folyama halad. A jelentések legáltalánosabb elrendezettsége a rendszer, amelynél az ész elrendező munkája megáll, mintegy megpihen s végtelen aesthetikai gyönyörűséggel szemléli a szellemnek ezt a tökéletes kialakulását. Az ész a szellem mélyéről a tárgyak érintésére kihangzó jelentéseket megérti s azután az így megértett jelentéseket az ítélet tevékenységével egységes rendszerré rendezi el. Ahol nincs rendszer, ott nincs teljesen kialakult igaz ismeret sem: mert a teljes ismeret megértett és elrendezett jelentések összefüggő egysége. *Ennél fogva azt kell mondanunk, hogy a rendszer a legegységesebb elrendező functio.* Minden jelentés a maga végső érvényességét s tehát igazságát is csak akkor nyeri el, hogyha a rendszerben, ebben a legegységesebb érvény-összefüggésben elrendeztetik, illetve arra a helyre jut, amely őt a maga lényege szerint, abban a végtelen hálózatban meg-

illeti. A B. Bauch által oly élesen kidomborított *logikai kontinuitás elve*¹ voltaképpen e nagy rendszerben jut kifejeződésre, amelybe, mihelyt konkrét alakot ölt, belefoglalódik az ismeret materiáléja s szüli azokat a tudományokat, amelyek a jelentések reámutató szájai segítségével, együttvéve egy nagy, végtelen rendszer szerves részei. A tudományok nagy összefüggésének is előfeltétele a szellemben rejlő ősrendszer, amelyben minden jelentés ellentmondás nélkül rendeződik el. Az elmélyedő logikai munka minél nagyobb számát képes a jelentéseknek megérteni s minél nagyobb számú jelentést tud egymással ellentmondás nélkül viszonyba hozni, elrendezni, annál teljesebb lesz az ismeret rendszere, annál tökéletesebb az igazsága megvalósulása s annál nagyobb mértékben konkretizálódik a Szellem. Mondhatnók, hogy a jelentés és a rendszer functionális viszonyban állanak: jelentés nélkül nincs rendszer, de a rendszer is jelentés nélkül semmi.

A jelentések összefüggéséből kialakult rendszerben ölt testet előttünk a valóság, amelynek teljességét csak egy tökéletes rendszerben egyesített jelentések teljessége segítségével, a jelentések teljessége által lennének képesek megérteni. Ez a teljesség azonban csak eszme marad minden időkre: parányi elménk jelentésről jelentésre óvatosan haladva képes a valóság egy-egy karaját megérteni. Tökéletes áttekinzésre csak az isteni Szellem képes, amelyről azt olvassuk a Zrinyiász első énekében:

Az nagy Mindenható az földre tekinté,
Egy szemfordulásból világot megnézi.

A mi ismeretünk rendszere is csak akkor lehetne bevégzett és tökéletes, ha egy „szemfordulásból“ meg tudnók nézni e világot; míg azonban az ismerés discursív menetére vagyunk kénytelenek, alkotott rendszerünk is tökéletlen s mindig befejezésre váró marad.

Mielőtt értekezésünk III. részére térnénk, vegyük először figyelembe az eddig elért eredményeket s azután tárjuk fel a rendszer *logikai* alkatát is.

¹ *Wahrheit, Wert und Wirklichkeit.* — Meiner. Leipzig, 1923. 289. sk lapjain.

Eddigi fejtegetéseink a következő megállapításokra jutottak. A tudomány összefüggő ismeretek organikus egysége, azaz rendszer, amely, mint a tudós tevékenység végső célja, egyszersmind szabályozó *eszmé*, a priori adott *idea*. Tehát a rendszer fogalma regulatív, axiológiai fogalom. Ennek a regulatív eszmének lehetősége pedig azon alapul, hogy maga a szellem is egységes rendszer, közelebbről, jelentések egységes rendszere s azért megvalósulása csak rendszer keretében lehetséges. Minden kialakult rendszer a szellem projectioja s a szellem lényegének tükröje. A szellem mélyén rejlő potentialis rendszer, mint őrendszer, a konkrét rendszereket irányító és szabályozó erő. Ezen őrendszer objektív érvénye nélkül a rendszerre való subjektív törekvés soha érvényesülni nem tudna, mert ezen az objektív érvényen alapul minden rendszeres összefüggés érvényessége. A szellem *önállító* tevékenységéből fakadó rendszer az igazi rendszer, amely nem külső, mechanikus, atomizáló erők produktuma, hanem *szerves* fejlődés érett gyümölcse.

A végső kérdés, amelyre még értekezésünk ezen szakaszában, feleletet keresünk, ez: miféle képet mutat a rendszer *logikai* alkata? — Kétségtelen, hogy minden rendszer — amint ezt Pauler Logikájában és akadémiai értekezésében kifejtette — három mozzanatot rejt magában: *elemekből*, elemek *viszonyából*, s ezen viszonyok *egységéből* áll minden rendszer.¹ A rendszer fogalmának fontos mozzanatát látja Pauler a *rendben*, amely mindig *iteratív* viszonyt jelent, amiből következik, hogy legalább három tagot tesz föl. Ámde a rend önmagában még nem jelent rendszert, mert Pauler a rendszerhez megköveteli a tagok egyneműségét is, mert éppen ez az egyneműség adja meg a *rendszeregység* alapját képező magasabb rendű átfogó egységet. A tagok egyneműsége tovább utal a rend fogalmától az *osztály* fogalmához, mert „egyazonnemű dolgok egyazon osztályba tartoznak”. Az

¹ V. ö. *Logika*. Az igazság elméletének alapvonalai. (Bp., 1925) c. mű 35. sk. lapjain közlött fejtegetésekkel. Az akadémiai értekezés kivonata olvasható az *Akadémiai Értesítő* XXXIV. kötetének (397–408. füzet, 1923) 182–4. lapjain.

osztály fogalmában pedig ismét a következő mozzanatokat állapítja meg Pauler: 1. az osztálynak vannak egymástól különböző *tagjai*; 2. e tagok egymással a *coordinatio* viszonyában állanak; 3. az osztállyal szemben pedig a *subordinatio* viszonyát mutatják. Ugyanez a 3 mozzanat található meg a rendszerben is: 1. minden rendszer legalább 3 tagból áll; 2. a tagok egymással a *coordinatio* viszonyában állanak; 3. a rendszer egységét a tagok valamilyen fajta *egyneműsége* biztosítja. Az osztály és rendszer Paulernál ugyanaz: mindkettő különböző (divers) koordinált, illetve subordinált tagok egységét jelenti.

Készséggel elfogadjuk Pauler tanítását: minden rendszer tagokból, ezen tagok, illetve elemek viszonyából s eme viszonyok egységéből áll. Kétségtelen az is, hogy ezek a tagok, a rendszer elemei, osztályba sorakoznak s azáltal a közöttük levő viszony a *coordinatio* viszonya, míg a közöttük s az egységet adó osztály között a *subordinatio* viszonya áll fenn. A *coordinatio* és a *subordinatio* viszonya azonban — szerény véleményünk szerint — csupán az osztály keretén belül áll fenn. Mihelyt u. i. egy nagy egyetemes rendszer mindent átfogó egységét tekintjük, azt kell megállapítanunk, hogy itt a *subordinatio* viszonya megszűnik s helyére lép az a szükségszerűen kölcsönös viszony, amely a rendszernek, mint organikus kialakuló egyetemes egységnek nélkülözhetetlen feltétele. Mert tovább menve, — minden osztályból, amelyben két tárgy közös elemekkel bír, új osztály alakítható s ez az új osztály a régi osztállyal szemben a *subordinatio* viszonyába kerül — tehát a *subordinatio* és *coordinatio* viszonya fennáll az egyes osztályok *között* is. Megszűnik azonban a *coordinatio* és *subordinatio* viszonya, mielőtt az egyetemes őrendszer, a maga konkrét kialakultságában tekintjük: az ilyen rendszer egyes elemei között *functionalis* viszony áll. Itt minden egyes tag *functio*ja minden más tagnak, de *functio*ja a rendszernek is: a tagok egymás nélkül s a rendszer nélkül, de viszont a rendszer a tagok nélkül fenn nem állhat. A *subordinatio* viszonya tehát a kialakult osztály keretén belül kétségtelenül fennáll, de ha az osztály keretei az egyetemes rendszer egységén belül leomlanak, eltűnik

azonnal a subordinatio viszonya is, miután rendezői szerepének eleget tett s felváltja azt a funkcionális kölcsönösség életető viszonya. Ha így áll a dolog, akkor talán világos az is, hogy az egyetemes rendszer keretén belül az osztálytagok közt levő coordinatio egyetemes coordinatióvá, illetve kölcsönösségi viszonyra változik át, amely által létesül az elemeknek egy mindent átfogó organikus egysége. Ezen egységen belül minden elem egymásra s a rendszerre van utalva, a rendszer viszont a tagokra támaszkodik és azok által él. A *tiszta* ismeret szempontjából tekintve első a rendszer, amelyen *belül* alakulnak ki osztályok, csoportok stb. Az osztályokban és csoportokban elrendezett elemek már a kialakult rendszernek elemei. Vagy más szavakkal: az őrendszerben az egységben álló elemek között a kölcsönösség functionalis viszonya áll fenn s itt osztályokról, csoportokról tulajdonképpen beszélni sem lehet. Az osztályok és csoportok szerint való rendezés csak ott kezdődik, ahol a jelentések érzéki kialakítása veszi kezdetét a tudományos ismeret által. A konkretizáló ismeret folyamata szempontjából első az osztályok, csoportok, kisebb-nagyobb rendszerek képzése; a tiszta ismeret szempontjából tekintve azonban a rendszer az első s alapvető képlet. Éppen ezért, igaza van Paulernek abban, hogy az osztály rendszer, de már nem osztozhatom abban a tanításában, amely az osztályt és rendszert azonosítja. Az egyetemes és az egyetlen rendszer keretén belül lehetnek és vannak is *osztályok*, mint bizonyos elvek szerint való elosztásunk eredményei: a rendszer egyetlensége és az osztály sokfélesége eleve kizárják a kettőnek azonosságát.

Ha az egyetemes és egyetlen rendszer logikai alkatát tekintjük, azt kell hát mondanunk, hogy ez az egyetemes rendszer áll 1. *elemekből*, 2. *elemek egymásra való kölcsönös viszonyból*, 3. és abból az *egységből*, amely az egymásra kölcsönösen viszonyuló elemeknek a rendszerre, mint létesítendő Egészre való viszonyulásán alapul. Ezen kölcsönös functionalis viszonyon kívül más viszony az egyetemes, őrendszerben nincsen, de létesül akkor ilyen viszony, amikor az ismeret, illetve tudomány az egyetemes, őrendszer a maga konkretizáló tudásával kialakítani, a jelentéseket érzékíteni

akarja. Az egyetemes, őrendszer kialakításában lépnek fel azok az elrendező műveletek, amelyeknek segítségével a tiszta ismeret a különböző tudományokban a jelentéseket konkretizálja.

Talán még világosabbá fog válni felfogásunk, ha arra a kérdésre keresünk feleletet, hogy mik alkotják a rendszer *elemeit*? Wolff — amint később látni fogjuk — kétségtelenül a philosophiai rendszert s közelebbről a maga philosophiai rendszerét tartva szem előtt, a tételeket, a tételek rendjét, e rendnek következetességét és folytonosságát tekintette a rendszer szükséges előfeltételül.¹ Nyilván tévesen. Ha a konkrét, kialakult rendszert tekintjük, az ilyen rendszer elemeit képezheti mindaz, amit az ismerő Én a maga projektív tevékenységével maga elé állít, mint az ismeret tárgyát. Tehát a rendszer elemeit képezhetik a természet anorganikus és organikus tárgyai, tünetenyei, minden jelensége, de képezhetik a szellem jelenségei és tevékenységei is: nem csupán ásványok, állatok, fényjelenségek, légtünetmények stb. állíthatók rendszerbe, hanem vágyak, szenvedélyek, gondolatok, akarások, érzések, itéletek, fogalmak is. Illetve, helyesen fejezve ki magunkat: a rendszer elemei lehetnek *jelentések*, amelynek konkrét kialakulása a természet és a szellem világának tárgyai és jelenségei. Wolff a philosophia és logika nyelvén szólott, mikor a *tételeket* — Sätze — jelentette ki a rendszer elemeit, de nem vette észre azt, hogy az ő tételei már összetett képletek, melyeknek elemei a jelentések, illetve a jelentések csomóját képező fogalmak. Ha elfogadjuk azt, hogy a rendszer elemei a jelentések, tudnunk kell azt, hogy mit kell értenünk jelentés alatt? — A jelentés megértéséhez közelebb jutunk, hogy ha különbséget teszünk „jelentés” és „értelem” között s azt mondjuk, hogy az „értelem” (valamely állításnak értelme pld.) nem egyéb, mint egy egyén által megértett jelentés. Amíg tehát a jelentés merőben objektív, szinte azt mondhatnók, hogy metaphysikai képlet, addig az „értelem” subjektív jellege bizonyos vonatkozásban és mértékig tagadhatatlan s lélektani vonatkozása félreismerhetetlen. Mi már

¹ V. ö. alább a 29-ik lapon.

most ez az objektív, metaphysikai jelleggel bíró „jelentés”? A jelentés a szellem projectív actusának köszönheti létrejöttét s nem egyéb, mint a *megértett idealitás*. S éppen mert itt idealitásnak, tehát szellemiségnek megértéséről van szó, azért kétségkívül igaz, hogy a tárgy valamely objektív vonásában rejlik az indító, amelynek hatására a megértő szellemből a jelentés kicsendül, de igaz az is, hogy éppen mivel szellemből csendül ki a jelentés, azért minden jelentésnek legbelsőbb magja a szellem, amely ezen jelentésekben alakítja ki magát, teszi actualissá a maga potenciális tartalmát. A jelentés a szellem mélyéről tör elő a tárgynak izgatására s ezért minden jelentés szellemi eredete elvitathatatlan. Ha a szellemből ez a jelentés ki nem csendülne, úgy azt a tárgyban — legyen bármily vaskos is annak realitása — meglelni soha képesek nem lennénk. Az objektív tárgy éppen az által, hogy a szellem szabad önállítása elé korlátot emel a maga reális létezése által, a szellem önmegvalósulásának feltétele: a szellem valahányszor jelentést produkál, önmagát valósítja meg. Mihelyt az egyes Én ezt a jelentést különböző funkciói révén, de főként az intuitio segítségével magáévá tette, létesül a jelentés, illetve a tárgy megértése. Az objektív, metaphysikai jelentés független tehát az egyéni lélek minden actusától, de másfelől mi csak a subjectív és relatív jelentést vagyunk képesek megismerni. Ha azonban ki tudjuk mutatni, — ami ezuttal nem esik feladatunk körébe — hogy az objektív jelentés és a subjectív jelentés azonosak, akkor azt is állíthatjuk, *hogy az alany által megértett objektív jelentés képezi a rendszernek elemét.*

A jelentés ezek szerint az Én és a Nem-Én, a szellem és a szellem tárgyának egybeömlése, amiből az következik, hogy a szellem által készített, illetve megértett jelentések rendszere, az Énből és a Nem-Énből összetevődő valóság rendszerét adja. Az így értett jelentések rendszere pedig aként alakul ki, hogy az ismerő alany a maga rendező funkciói segítségével az ismerés folyamán a jelentéseket azon szálak mutatása szerint állítja összefüggésbe, amely szálakat *Böhm* találóan nevezett *deiktikus*, rámutató szálaknak, s amelyeket az jellemez, hogy nem csupán a jelentésből indulnak

ki a jelentés felé s tehát a jelentést kötik össze a jelentéssel, hanem állandó és széttephetetlen viszonyt teremtenek a jelentés s az ismerő alany között is. *A jelentések között rendszert a szellem a jelentések deixise alapján létesít.* A jelentésekből kiinduló s hol más jelentések, hol az ismerő alany felé húzódó deiktikus szálak vezetik az ismerést a rendszer kialakításában. Az egyes, egyszerű jelentésekből alakulnak a jelentő csomók vagy fogalmak; a fogalmak közti viszonyokat azután ítéletekben állapítjuk meg; az ítéleteket ismét magasabb képletekké, tanokká és elméletekké kapcsoljuk. Eként alakul ki a jelentések logikai viszonyának alapján a konkrét rendszerei a tudományoknak, vagy miután minden tárgyú tudomány egy s ugyanazon szellemnek alkotása, így alakul ki logikai szükségszerűséggel *a tudománynak egyetemes rendszere.*

Minden rendszerben, az egyes kialakított konkrét rendszerek alapját és dialektikai feltételét képező őrendszerben is, ezek után három mozzanatot különböztethetünk meg. A rendszer elemeit képező *jelentéseket* (1), a jelentések deixise alapján a jelentések között kialakított *viszonyokat* (2), és végül ezen viszonyokból kialakult organikus, átfogó *egységet* (3), amelynek végső forrása a szellem organikus egysége, mert a jelentések deiktikus szálai nemesak más jelentések felé mutatnak, hanem mutatnak az ismert, objektív szellem felé is, mely éltető erejét minden jelentésbe belelehell.

III.

Értekezésünk folyamán megkülönböztettük az *ősrendszert* és ennek kialakulását az *érzéki, konkrét rendszerekben*. A megkülönböztetést most még tovább folytatjuk, hogy ha a kialakult konkrét rendszerek sorából, amelyekkel a különböző tudományok ajándékoznak meg, kiemeljük a *filozófiai rendszert*. Ekként az őrendszer és a kialakult, speciális rendszerek mellé harmadik alakzatul vesszük a filozófiai rendszert s áttérünk a három alakzatnak rövid jellemzésére.

Az őrendszer dialektikai alkatával értekezésünk II. szakasza tüzetesen foglalkozott. Itt elég lesz a következőket meg-

jegyoznünk. — Az ösrendszer elemeit a fennebb említett objektív, u. n. metaphysikai *jelentések*, ezeknek a jelentéseknek *viszonyai* egymás közt s az egész rendszer közt, továbbá e viszonyoknak *egysége* képezi. Az objektív jelentésekkel foglalkoztunk az értekezés II. szakaszában s láttuk, hogy minden jelentés a belőle kifeszülő deiktikus szálak által van összekötve a többi jelentéssel, de az ismerő Énnel is. Az objektív jelentések minden viszonyának alapja tehát az a deixis, amely nélkül organikus összefüggés nem létesülhet. Ámde minden jelentés és minden deixis tulajdonképpen a szellem mélyéről fakad, mert hiában lenne meg a való tárgyban az az objektív vonás, amely a jelentésnek felel meg, ha nem volna a szellem, hogy ezt az objektív vonást a maga idealitásával át-hassa s ez által mintegy életre keltse. A tárgyokban levő objektív vonások azok, amelyeknek indítására a jelentés a szellemből kicsendül, de minden jelentés a szellem mélyéről csendül ki s csirájában rejtli a szellem idealitását. Ezért a jelentés mindig tiszta idealitás. Hasonlót kell mondanunk a jelentésekből szerteágazó deiktikus szálakról is, melyek merőben szellemi jelleggel bírnak s reámutató erejüket is a szellemtől nyerik. Az objektív jelentések deiktikus szálai alapján létesülő viszonyok is idealisak s idealis az az egység is, amely ezen viszonyokat az ösrendszer keretén belül organikus összefűzi. Az ösrendszer idealitása kétségtelen, mert minden eleme és mozzanata a szellem vetülete. Ebből következőleg tisztára homogén és tisztán idealis az ismeret is, amelynek célja csak az lehet, hogy azt az ösrendszert, amely a szellem mélyén szunnyad, konkretizálja s a különböző tudományokban kialakítsa.

Az ösrendszer egy teljes és tökéletes Egész, amely magán kívül semmiféle más tényezőre a maga fennállásában és érvényességében nem szorul: fennállásának, érvényének, összefüggésének és széttéphetetlen egységének alapja ő maga. Az ösrendszer magát az ismeretet megelőzi, mert az ismeret feladata, hogy ezt a potentialiter létező rendszert a maga discursív és folytonosan javításra, ellenőrzésre, pótlásra szoruló munkája által megvalósítsa, amikor minden jelentést megért és azután az deiktikus szálak nyomán elrendez.

Ezt az ösrendszert a szellem teremti, vagy helyesebben ez az ösrendszer maga a szellem, amelyből kiindul, mint abszolút és előfeltétel nélkül való forrásból, minden alkotás, minden tudomány. Ez a szellem szabja meg minden útját és célját a gondolkodásnak s ebben a szellemben levő ösrendszer az alapja minden emberi ismeret rendszerének. Az egyes tudományok által kialakított rendszerek feltétele tehát a szellem lényegében rejlő ösrendszer: a kialakított, konkrét rendszerben egyetlen jelentés elrendezhető nem lenne s az őt megillető helyre nem juthatna, ha az ösrendszerben már nem lenne elrendezve s nem jutott volna az őt, deiktikus szálai révén, megillető helyre.

Az ösrendszer tehát előfeltétele, alapja és célja is egyszersmind minden kialakított, konkrét rendszernek. Az a kérdés most, hogy a *filozófiai rendszer* milyen viszonyban áll ezzel a rendszerrel egyfelől s az egyes tudományok által kialakított, konkrét rendszerekkel másfelől? — Mielőtt e kérdésre feleletet adnánk, ismerkedjünk meg azzal a képpel, amelyet a legrendszerezőbb bölcselelő, Chr. Wolff adott a filozófiai rendszerről.¹

Wolff mindenek előtt arra a különbségre hívja fel a figyelmet, amely az igazi értelemben vett rendszer — „systema veri nominis” — és a nem igazi rendszer között fennáll. Az igazi rendszert az jellemzi, hogy benne az egyik tétel igazsága világosan folyik a másik, előző tétel igazságából: „propositiones ita ordinantur, ut unius veritas per alias anteriores demonstratur”.² Ezzel szemben a nem igazi rendszer csak egy és ugyanazon tárgyra vonatkozó tételek pusztá gyűjteménye: „congeries propositionum ad idem subjectum pertinentium”.³ Az igazi rendszerben minden tételnek meghatározott helye van s ezért figyelni kell arra, hogy ezt a rendet meg ne zavarjuk. A gondolkodás szigorú következe-

¹ Erre nézve v. ö. H. Lüthje gondos cikkét, amely „Ch. Wolffs Philosophiebegriff” c. alatt jelent meg a *Kantstudien* XXX. k. (1925) 39. sköv. lapjain.

² De differentia intellectus systematici et non systematici. Marburg, 1729.

³ U. o. Idézetek a Lüthje cikkéből.

tessége és a gondolat tökéletes rendje, a rendszer fő kellékei. Minden tétel a maga világosságát és teljes jelentését csak a rendszer keretében nyeri el. Innen van — úgymond Wolff —, hogy az igazi rendszerező, tehát filozófiai elme a rendszer alkotását nem érzi tehernek, hanem ellenkezőleg, éppen örömet lel abban, mert jól tudja, hogy minden rend tökéletes — „omnis ordo perfectus est”.¹ Ezért nem is nyugszik meg addig, amíg a tétéleket rendszerbe el nem helyezi. A rendszer ezen ideáljának akar eleget tenni Wolff, amikor feladatául tekinti: „philosophiam universam in systema harmonicum redigere”. Mintaképei e törekvésében: Aristoteles, Konfucius, Descartes, de főként és mindenekelőtt: Euklides. A rendszerező tudományok mintaképül a matematikát vallja: a matematikus rendszerező, systematikus. Ámde nem csupán a matematika rendszerező tudomány, hanem a kijelentett igazságok, a Pandekta törvényei is rendszerbe szedhetők. A filozófiának is előfeltétele az, hogy systematikusán épüljön fel.

Hogy Wolffnak ez a rendszerező törekvése milyen sikerrel járt, annak fejtegetése nem tartozik ide. Azonban csodálkozunk kell, hogy Wolff határozott és világos állásfoglalása után is minduntalan találkozunk tekintélyes helyekről jövő hangokkal, amelyek a rendszer anathemáját kiáltják, holott rendszer nélkül nincs ismeret s még kevésbbé van filozófia, amely éppen az ismeretről szóló ismeret akar lenni. Wolffnak tökéletesen igaza van: a rendszer a filozófia előfeltétele; filozófia rendszer nélkül csak pusztá rapsódia, amely még a gyönyörködtetésre sem tarthat igényt.² A szellem rendszer s a szellem kifejlését, megvalósulását, megvalósulásának feltételeit nyomon követő filozófiának is rendszernek kell lennie, ha hű képet akar nyújtani a szellemtől és annak természetéről.

A filozófia rendszerjellegét a filozófia lényegéből folyónak kell tartanunk, de hangsúlyoznunk kell azt is — amit Scheler különös élességgel emel ki egyik művéhez írott elő-

¹ U. o.

² A filozófia systematikus jellegére nézve v. ö. „A philosophia lényege” c. tanulmányomat. Megjelent a szegedi egyetem „Acta”-inak filozófiai sorozatában. (1924.)

szavában — hangsúlyoznunk kell, hogy ennek a rendszernek nem szabad egy-nehány egyszerű tételből való deduction alapulnia — amint azt Wolff követelte —, hanem táplálékát és tartalmát a lét és a szellemi élet különböző területeiről nyert beható analysisből mindig újra és újra kell merítenie. A filozófiai rendszernek éppen ezért a rendszeralkotó filozófus szellemének legmélyéről kell táplálkoznia: minden rendszer a rendszeralkotó bölcselő szellemének hűséges kinyomata. A rendszer imago mundi, de imago philosophi is. Scheler valóban szép szavaival élve: a rendszer kegyelmi ajándék, amely személyiség egységéből és teljességéből jut osztályrészünkül. Minden másféle rendszer csak műterméke az önkényes értelemnek.¹

Nálunk Böhm, az élők közül Pauler domborítja ki nemcsak elméletben, de munkásságuk által is a filozófia rendszerjellegét; a németek között pedig Rickert, művének címe által is — „System der Philosophie” — kifejezésre juttatja azt a meggyőződését, hogy a filozófia fogalmától a rendszer fogalma elválaszthatatlan. Azokkal a filozófia terén is fellépő antisystematikus irányzatokkal szemben, amelyek a rendszerhez való akaratot egyre-másra a korlátolt szellem jegyül tekintik, Rickert erőteljesen mutat rá arra, hogy rendszert nem csupán a világegyetem valamely kiszakított részére állíthatunk fel, — amint azt az antisystematikusok vélik — hanem a világegyetem Egészére is. A bölcsélet, ha universalis világ szemlélet akar lenni, kénytelen systematikusán eljárni. A tudománynak egy *theoretikus* világot kell felépítenie, azaz, a világ tartalmának tudományos okok által támogatott rendjét kell létrehozni s ez másképpen nem lehetséges, csak úgy, hogy ha munkájában egységesen összefüggő és megokolt theoretikus *elvek* szerint, tehát systematikusán halad előre. Csak a rendszer teszi lehetővé azt, hogy a tudománytalan világfelfogásokat, amelyek részint még nem tudományosak, részint a tudomány területén *kivül* eredtek, tudományos

¹ „Ein System ist entweder ein Geschenk von Gnaden der Fülle und Einheit der Person, die philosophiert, oder es ist ein künstliches Gemächte des willkürlichen Verstandes.“ *Vom Ewigen im Menschen.* 4. lap.

világfelfogás által helyettesítsük s ezáltal le is győzzük. A pusztá, subjektív „élmény“ által a világ mérhetetlen gazdagsága felett urrá nem lehetünk. Ezért a világ filozófiai vizsgálatához való akarat „a rendszerhez való akarral“ szükségképpen összekötve van. A rendszertől való irtózás vagy az önkényhez vezet, vagy a chaoshoz. „Csak a rendszer által jutunk a theoretikus chaostól a theoretikus kosmoshoz.“ Aki tehát rendszertelenül gondolkodik, az nem gondolkodik filozófiailag. — Hogy azután ez a rendszer végleg be nem fejezhető s egyszersmindenkorra le nem zárható, az mindenki előtt világos, aki tudja, hogy a filozofáló egyén maga is történeti és pszichológiai erőknél van alávetve. A tudomány és a filozófia ideálja csak a *nyitott* rendszer lehet, amely a további tudományos kiegészítések és bővítések előtt nyitva áll. A filozófiai rendszer sem zárható le: elvben helyet kell biztosítanunk a rendszer keretén belül az emberi kultúra későbbi kifejlődésére is. Az olyan rendszer, amely magát *késznek* jelenti ki, azonnal *halott* rendszerre is lett, mert kivonta magát a tudományos fejlődés élő folyamából.¹

A filozófia systematikus jellege a filozófia lényegéből folyik; a filozófia pedig a maga lényege szerint nem egyéb, mint az *ismeretről való ismeret*, Platon terminusa szerint *ἐπιστήμη ἐπιστήμης*. (Charmides 169. l.) Az ismeretben a szellem lényege alakulván ki, azt is mondhatnók, hogy a filozófia a szellem önismerete s mint merőben formális tudomány azokat az alapfogalmakat igyekszik megérteni, amelyek általában véve az ismeretet lehetővé teszik.² A filozófiai rendszer elemei következőképpen azok a gerincfogalmak és jelentések, amelyeknek közvetítésével a szellem a maga végtelen tartalmát kifejti a szellemi tevékenység egész mezején. Azt kell mondanunk, hogy a szellem a maga kifejlési folyamában a benne lappangó rendszert ezen gerincfogalmak és ősjelentések közvetítésével valósítja meg. A szellem a filozófiai rendszerben önmagát organizálja s tehát a filozófiai rendszer a szellemnek célszerű tevékenysége által

¹ „System Philosophia“ I. k. — 4. sk. lapjain; 349. sk. l.

² V. ö. „A philosophia lényege“ c. tanulmányom fejtegetéseivel.

létesül. A szellem organizáló, *önmagát* organizáló tevékenysége éppen a filozófiai rendszerben jut kifejezésre, miután a filozófiai rendszer azt az őszrendszert alakítja ki, amely őszrendszer a szellem mélyén potentialis állapotban szunnyad. Az őszrendszer és a filozófiai rendszer között tehát szoros és elítélhetetlen dialektikai viszony áll fenn: a filozófiai rendszer szükségképpen utal az őszrendszerre, amely semmi másra magán kívül nem szorul, mert önmagában teljesen tökéletes és bevezetett. Az őszrendszernek alapja is, célja is önmagában van; a filozófiai rendszer dialektikai alapja és célja azonban éppen ennek az őszrendszernek kialakítása. Minél több jelentést tűz a filozófiai rendszer organikus egységbe, annál nagyobb mértékben alakítja ki az őszrendszert, amely végtelen számú jelentéseknek potentialis egysége. A különböző filozófiai rendszerek, amelyeket már a filozófus egyénisége is különbözővé tesz egymástól s kell is, hogy különbözőkké tegyen — az őszrendszerre való őszinte és szabad viszonyulásuk által nyerik el az *igazságnak* momentumát s lesznek azáltal mégis egymáshoz hasonlóak — egyfelől *eredetiek*, másfelől *egyezőek* és *hasonlók*. Eredetiekké teszi őket a rendszerező filozófus egyénisége és alkata; egyezővé és hasonlókká az őszrendszerre való közös viszonyulás. Ezért bátran elmondhatjuk azt, hogy minden *valóban* filozófiai rendszer *igaz* rendszer is, mert az őszrendszerben leli a maga dialektikai alapját. Minden filozófiai rendszert, amely az őszrendszerben gyökerezik, egy közös, éltető szellem hat át, ugyanaz a szellem, amely az őszrendszert is áthatja és élteti.

Mi következik már most abból a tényből, hogy a filozófia lényegével a rendszer fogalma szükségszerűen össze van kötve, magára a filozófiára nézve? Ahol filozófia van, ott rendszernek is kell lennie és ahol a rendszerrel, illetve a gondolkodás systematizáló tendenciájával nem találkozunk, ott tulajdonképpen filozófiáról sem lehet szó. Ilyenformán a rendszeresség egyúttal az igazi filozófia *kritériuma* is. A filozófia ugyanis, mint egyetemes jellegű tevékenység, a nagy Egészre irányul s minden egyes részlete ettől az Egészről nyeri a maga jelentését. Minden részlet-tannak vagy látszólag izolált problémának éltető magva és gyökere egy olyan

substantialis gondolat, amely az Egésznek középpontjában helyezkedik el s onnan mintegy kifejlődve, kinőve hordozója az egész filozófiai tannak le a legkisebb részletekig s a központtól legmesszebb eső kérdésekig. Minden probléma jelentésének és megoldásának ebből az *egy* substantiális gondolatból kell táplálkoznia: minden részletkérdés felvetésének, kezelésének, elhelyezésének, megoldásának irányítója ez a substantialis gondolat. Ennek a substantialis gondolatnak latens, rejlő ereje logikai kényszerűséggel hajt az egyes problémák felé s innen, hogy a filozófiatörténet folyamán mindig ugyanazok a problémák merülnek föl a különböző bölcselethez sokszor igen különböző és eltérő tanításokban. Ahol a felvetett problémának egyetlen szála sem vezet ilyen iránytszabó és jelentéstadó, egyetemes jelentésű gondolathoz, ott filozófiáról beszélni kár és megtevesztő dolog. Ezért nem lehet helyes megoldást elérnünk sem logikai, sem ismeretelméleti, sem metafizikai, sem etikai, sem vallásbölcseleti, sem esztetikai stb. problémáknál, hogy ha megfejtésünk szála nem vezetnek el egy központi, rendszerfejlesztő gondolathoz, amelyből minden részletproblémának az éltető erőt merítenie kell. A rendszer u. i. egy alapgondolatból, egy központi jelentésből kiinduló, ideális valóság, amely *érvényességgel* bír még akkor is, ha kifejtve csak a pl. belőle kiinduló esztetikai jelentések vannak; ebből a középponti jelentésből, centrális gondolatból logikai kényszerűséggel következnek a többi diszciplínák kifejlései, amely diszciplínák problémáit és problémáinak megfejtését láthatatlan dialektikai szálak kötik a centrális maghoz. A részlettanok és részletkérdések, illetve megfejtések filozófiai jellege határozottan attól függ, hogy vajjon elhelyezhetők-e egy ilyen ideális, de érvénnyel bíró rendszernek keretében vagy sem? A filozófiai rendszerben minden részlettanok és minden egyes problémának meg van a maga meghatározott ideális, logikai helye. Ez a logikai elhelyezkedés adja meg éppen a rendszernek organikus és teleológiai jellegét, illetve megfordítva is, a rendszernek organikus, teleológiai jellegéből következik a részlettanok és egyes problémák elhelyezkedésének logikai szükségszerűsége. A rendszer éltető magvát

képező gondolat irányító ereje az alapgondolatból logikai kényszerűséggel veti különböző szálaival a logikai, etikai, esztetikai síkok felé s ez az irányító erő dolgozik — rejtetten bár — akkor is, amikor kiszakított egyes problémáknak és nem egy egész rendszernek kifejtéséről van szó. Minden probléma és minden diszciplína végtelen finom, de végtelen erős szálacskákkal fűződik a rendszerező és rendszert fejlesztő alapgondolathoz s ezen szálak által szív magának életet és jelentést a rendszerből, mint ideális valóságból. Azt mondhatnók, hogy minden probléma kifejtésében, ha ez a kifejtés igazán filozófiai, virtualiter benne van már az a rendszer, amelynek keretében a problémának logikailag elhelyezkednie kell. *Minden problémának, minden probléma-megfejtésnek egy rendszerbe beleilleszthetőnek kell lennie, különben sem a probléma, sem megoldása nem filozófiai.* Minden bölcseleti kérdés belső strukturájában benne rejtőzködik egy rendszer s minden valóban filozófiai rendszerben meg kell lennie annak a helynek, amelyben az illető problémának szükségképpen el kell helyezkednie. Ebből következik, hogy csak az képes valamely filozófiai tant — ha az nem is helyezkedik el valamely külsőleg is kialakított rendszerben — igazán megérteni, aki a rendszer középponti gondolatát s a rendszerező bölcseleti álláspontját megértette. De a filozófiának ebből a systematikus jellegéből következik az is, hogy a bölcseletnek valamely problémáját csak az képes sikerrel megoldani, illetve a probléma megoldását a siker reményében csak az kísérelheti meg, aki szilárd filozófiai álláspontból kiindulva a problémát magát egy megállapított középponti gondolathoz a problémából kiinduló dialektikus szálak segítségével hozzáfűzni képes.

A filozófia systematikus jelleméből következik tehát, hogy a rendszeresség, vagy *rendszerbe illeszthetőség* a filozófiának *egyik kritériuma*: minden probléma megfejtésének értéke attól függ, hogy beilleszthető-e egy organikus rendszer keretébe, azaz, hozzáfűződik-e logikai szálak valamely ideális rendszer középpontjához — vagy sem.

A rendszer fogalma azonban nemcsak a filozófia egészére vonatkoztatva bír nagy fontossággal, hanem a filozófia-

nak rendszer-elemei tekintetében is figyelmet érdemel. E kérdés tárgyalására ezúttal bővebben kitérni nem óhajtunk; megelégedünk a következők jelzésével. Tudjuk, hogy a fogalom tulajdonképpen nem egyéb, mint egy szabály, amely az illető tárgyra vonatkozva annak ismeretét irányítja. Minden fogalom azt mutatja meg, hogy a tárgynak mely vonásait kell kiválasztanunk és egy jelentés-csomóba egybeköttnünk, ha azt akarjuk, hogy a tárgy lényegét megismerjük. Miután pedig ismeretünk szempontjából tekintve a tárgy lényege jelentések által jut tudomásunkra, azt kell mondanunk, hogy a fogalom, amikor valamely tárgy jelentéseit egy jelentő-csomóba fogja össze, ez által az illető tárgyat a jelentések nagy rendszerében a tárgyból kiinduló deiktikus szálak mutatása szerint elhelyezi. Pl. a „macska” fogalmában a következő jelentések egyesülnek: ragadozó, emlős, gerinces, állat, élő lény; — ezek a jelentések a macskának a rendszerben való helyét megállapítják s maga a fogalom azt szabályozza, hogy mi-féle jelentéseket kell a macskára vonatkozóan egységbe foglalnunk, ha a macska helyes ismeretére akarunk szert tenni. Ha így fogjuk fel a dolgot, akkor rá kell jönnünk arra, hogy minden fogalom egység és közelebbről, rendszeres egység, *jelentések rendszere*. A fogalomban a jelentések egybefűzetvén, egységes rendszerbe illesztetnek s a fogalom ezen rendszere a tárgy lényeges ismeretét közvetíti. — A rendszer fogalma már a fogalomban tisztán jelentkezik s ez a jelentkezés is mutatja, hogy a gondolkodás systematikus jellege tagadhatatlan: akiből a rendszerhez való akarát és a rendszerhez való képesség hiányzik, az a fogalom-alkotásra is képtelen.

A rendszer filozófiai vizsgálatának vége felé tartunk. Még csak arra kell egy figyelmes pillantást vetnünk, hogy vajjon mi jellemzi a *tudományokban jelentkező, konkrét rendszereket s mi-féle viszonyban állanak ezek a filozófiai rendszerrel?*

E rendszereket is mindenekelőtt jellemzi az, hogy soha sem lehetnek bevégzett, zárt rendszerek, hanem a tudományos kutatás lehető eredményei előtt nyitva kell állaniok, hogy az egyes, esetleg nyert eredmények a rendszer keretén belül elhelyezhetők legyenek. Erre a *nyitott* jellegre annyival

is nagyobb súlyt kell fektetnünk, mivel a zárt rendszer a tudóst petrificálja s elvonja az élet folyamától. Lehetnek a tudománynak olyan lényegbevágó eredményei, amelyek a rendszert magát gyökeresen átalakítják, t. i. ami a rendszer tartalmát és a tartalomnak elrendezését illeti, olyan változtatásokat produkálnak, amelyek a rendszerben egybefogott jelentéseknek új csoportosítását teszik szükségessé. Ami az egyes tudományok által megvalósított rendszerek nyíltságának *fokát* illeti, — erre nézve feleletet adni nem lehet, mert hiszen az új ismeretek lehetősége egyformán fennáll a létnek minden területén, az organikus és az anorganikus, a természeti és a szellemi világban egyaránt.

E konkrét tudományos rendszereket továbbá jellemzi az, hogy azok, mint *részek* viszonylanak egymáshoz és pedig, mint az *Egészet* átfogó nagy tudományos rendszernek részét. Minden rendszer, u. i. amint már mondottuk, jelentésekből áll és pedig különböző jelentésekből. Ámde ezen különböző jelentések között más természetű jelentések is foglalnak helyet; ezeket a más jelentéseket pedig az jellemzi, hogy mindentűn *azonosok és sajátos* minőségűek.¹ Minden konkrét rendszert képviselő tudomány u. i. *sajátos* jelentésekből alakul ki, amely jelentések éppen ezen sajátos jellegük által különböznek minden más rendszerben helyet foglaló jelentéstől. Így pl. a természettudományok különböző disciplinái egészen más, sajátos jelentések rendszerében alakulnak ki, mint a szellemi tudományok, amelyeknek rendszereiben ismét más sajátos jelentések szövődnek organikus egységbe. Ámde ezen sajátos jellegű jelentéseken kívül találkozni fogunk minden konkrét rendszer keretén belül olyan más jelentésekkel is, amelyek a tudományos rendszerek egész csoportjában azonosak, sőt találkoznak olyan jelentésekkel, amelyek minden rendszerben azonosak, s így alkalmasak arra, hogy az egyes konkrét rendszereket egyetlen, nagy rendszerbe fűzzék össze. Az u. n. természeti tudományokat egyfelől és az u. n. szellemi tudományokat másfelől ugyanazon közös jelentések finom és éitéphetetlen szálai

¹ V. ö. Böhm: *Ember és Világa* IV. k. 362. sk. lapjaival.

fűzik organikusan egymáshoz s végül a tudományok ezen két nagy osztályát, illetve rendszerét ismét más közös szálak olvasszák egyetlen egységbe. Nincsen oly természettudomány, amelyben a tér és okozás jelentései közös szálakként helyet ne foglalnának; nincs egyetlen szellemi tudomány, amelyben az idő és cél jelentései közös birtok ne lennének. De továbbá a tudományoknak ezt a két nagy önálló csoportját is a két csoportban közös, átfogó jelentések kötik egységgé úgy, hogy a szó igazi értelmében beszélhetünk a tudomány egyetemes rendszeréről, mint az emberi ismeretnek végső céljáról.

Ha figyelmes szemmel vesszük számba azokat a jelentéseket, amelyek a különböző tudományokban kialakult konkrét rendszereket egyetlen tudományos rendszerben fűzik organikusan egységgé, úgy fogjuk találni, hogy ezek a közös alapjelentések éppen azok, amelyek a filozófiai rendszernek képezik elemeit. *Amiként a filozófiai rendszer az ősrendszerre utal, mint alapjára, akként utalnak a tudomány különböző ágaiban kialakult konkrét rendszerek a filozófiai rendszerre, mint közös fundamentumukra.* Az ősrendszer ezek szerint nemcsak ideálja a tudományos rendszer-alkotásnak, hanem egyszersmind ideális alapja is, amelyre minden konkrét rendszernek, a filozófiai rendszer közvetítésével támaszkodnia kell. Az ősrendszer, mint örök mintakép, mint megvalósításra váró idea, ott található minden rendszer belső alkatában, amely belső alkat tulajdonképpen az ősrendszert juttatja kifejezésre. Ebből következik, hogy minden kialakult rendszer annál tökéletesebb, minél teljesebben tükrözi vissza belső alkata az ősrendszer logikai alkatát. Ez a belső alkat u. i. az, ami maradandó és ugyanaz minden rendszerben: a tartalom különbözőségében a belső alkat képezi az örök logikumot. Ez a belső alkat teljesül ki akkor és ott érzéki köntöst, amikor az egyes tudományok a maguk területén fekvő jelentéseket fogalmakban rögzítik meg és azoknak a fogalmaknak pontos, logikai helyét a rendszer keretén belül kijelölik.

E vizsgálat végén reá kell még röviden mutatnunk arra a tényre, amelyre Nicolai Hartmann hívja fel a figyelmet

egyik értekezésében.¹ Hartmann a rendszer kategóriájáról szólva, mély pillantással állapítja meg azt, hogy az alsóbb lét-rétegekben a rendszer igen halavány jelleget mutat. A számrendszerek pl. teljesen folyékony karakterrel bírnak; hasonlóképpen áll a dolog a mozgás és az erő minden rendszerénél. Egészen más a helyzet az organikus lét területén. Az organismus kategoriális formája teljes zártágú rendszer-typust mutat föl, amelyben valamely tagnak (organumnak) kikapcsolása az Egésznek megzavarásával, sőt esetleg elpusztulásával jár. Még mélyebb zártággal találkozunk — úgymond Hartmann —, ha a formák morphologikus rendszerétől a funkciók és folyamatok rendszerére figyelünk, amely rendszernek titokzatos egysége az, amit mi életességnek nevezünk. Ilyen zárt egységet mutat a lelki élet is, mert hiszen minden tudat abszolút önálló s a struktúra-karakter a rendszer-karakterrel jár karöltve.

Hartmannak kétségtelenül helyes megállapítása mire mutat? Arra, hogy minél közelebb áll valamely létezési sík karaktere a szellem karakteréhez, annál erőteljesebb rendszerbe sorolható a rajta létező dolgok vagy jelenségek s minél közelebb jutunk a lét fokán a szellem fokozatához, annál bámulatosabb tömörségű és annál gazdagabb rendszerek tárulnak szemünk elé. A szellem a legtokéletesebb rendszer és az egyetlen rendszerező hatalom, amely mindent ékes kosmosban rendez el és megtörhetetlen egységbe fűz össze.

¹ V. ö. *Kategoriale Gesetze* c. tanulmányával; megjelent a *Philosophischer Anzeiger* I. évfolyam, II. félév 201. sk. lapjain.

01.14

FÜGGELÉK.

Die philosophische Untersuchung des „Systems“.

(Auszug.)

Die philosophische Untersuchung des Systems führt zu den letzten Grundlagen der Philosophie, ihre Ergebnisse sind also nicht nur für eine jede Philosophie von grundlegender Bedeutung, sondern sie bestimmen auch den in der Behandlung philosophischer Fragen eingenommenen Standpunkt des dieselben erforschenden Philosophen.

Unsere sich auf den Begriff des Systems beziehenden Untersuchungen gliedern sich in drei Teile. Der erste behandelt die Frage, welche Wege zur Erreichung des Begriffs des Systems möglich sind, der zweite versucht die dialektische Untersuchung des Systems, während der dritte auf die Bedeutung des auf dialektischem Wege gewonnenen Begriffs vom Gesichtspunkte der Philosophie und der einzelnen Wissenschaften aus hinweist.

Die zentrale Bedeutung des Begriffs des Systems hat zuerst *Kant* erfaßt und er war der erste, der diesen Begriff einer philosophischen Analyse unterzog. Und das ist auch natürlich. In dem Momente nämlich, in dem die Erklärung der Möglichkeit und Gültigkeit der Erkenntnis in den Mittelpunkt der Philosophie getreten war, mußte *Kant* notwendigerweise zum Begriff des Systems gelangen. Jede Erkenntnis ist ein Einordnen in ein System, das Ziel einer jeden Erkenntnis, in dessen Richtung sie ihren Fortschritt nehmen muß, ist also ein vollkommenes, harmonisches System. Ein solches System kann in der Natur nicht gesucht werden,

sondern es ist eine durch die Vernunft sich selbst apriori aufgegebene Idee, die als regulatives Prinzip die Einheit der Erkenntnisse des Verstandes, das von *Kant* die „Vernunft-einheit“ genannte logische Prinzip bedeutet. Der Begriff des Systems ist also nach *Kant* und seinen Nachfolgern von dem Begriff der Vernunft, bzw. des Geistes ausgehend zu erklären und die notwendige Ordnung der den Gegenstand des Geistes bildenden Wirklichkeit ist darauf zurückzuführen. Das ist der eine zur Lösung der Aufgabe führende mögliche Weg. Der andere mögliche Weg, den zum Beispiel auch der ungarische Philosoph, *Ákos von Pauler* sich gewählt hat, geht von dem logischen Satze aus, dasz jedes Ding in ein System gehört. Nach ihm ist nur das zu erkennen, was schon vorher in ein tatsächlich vorhandenes System eingegliedert ist, und so ist das System sozusagen die *ontologische* Voraussetzung der Erkenntnis. Nur dadurch, dasz die den Gegenstand unserer Erkenntnis bildenden Erscheinungen und Dinge in einem umfassenden System enthalten sind, ist es für uns möglich, unsere Erkenntnisse in ein System zu bringen. Unsere Arbeit versucht das Problem des Systems auf dem erstgenannten Wege zu lösen.

Bei der dialektischen Untersuchung des Systems dient als Ausgangspunkt jener Grundsatz, nach welchem jede wahre Erkenntnis in ein System gehört und mit unsichtbar feinen logischen Fäden an den zentralen Kern des Systems angeknüpft ist. Die Begriffe Erkenntnis und System sind ebenso unlösbar verbunden, wie die Begriffe System und Geist in notwendiger Korrelation miteinander stehen, welche letzterer in der systematischen Einheit der Erkenntnis seinen potenziellen Zusammenhang zu realisieren sucht. Da das System mit dem Geiste in dem unbezweifelbaren Verhältnis der Fundiertheit steht, so muß dessen Erklärung von dem Verständnis des Geistes ausgehen.

Der Begriff des Geistes muß vor allem von dem Begriff der Seele getrennt werden. Der Geist ist ein reiner Geltungszusammenhang, in dem die ideelle Wirklichkeit der wertgebenden Bedeutungen sich vereinigt. Die Seele dagegen ist ein reales Etwas, dessen Sonne das Gebiet der werthaffen

und wertlosen Gegebenheiten gleichmäßig bestrahlt. Der eigenwertige Geist verwirklicht mit Hilfe der Funktionen der Seele in der Kultur sich selbst, steht also über der Seele, ebenso, wie das Ziel über dem Mittel. Der Gegenstand der Seele ist ein von ihr Verschiedenes, ein Anderes, während der Gegenstand des Geistes er selbst ist. Zu diesen Unterschieden kommt noch, dass während die Seele ein Mechanismus ist, in dem alles mit der Notwendigkeit des Zwanges vor sich geht, richten sich alle, den Organismus des Geistes bildenden Funktionen frei auf die Verwirklichung des Eigenwertes im Geiste. Und endlich, während die Seele von sich weisz, verfügt der Geist über das Bewusstsein des Wissens über sich selbst. D. h. die Seele ist bewusst, das Wesen des Geistes aber kommt in dem Selbstbewusstsein zum Ausdruck. Der so verstandene Geist ist regulative Kraft und normative Macht, der seinen Eigenwert nach seinen eigenen Normen verwirklicht. — Die Selbstverwirklichung des Geistes geschieht durch die Funktionen des Systems. Und diese Funktionen sind ebenso miteinander, wie auch mit dem Ganzen des Systems in dem Verhältnis des gegenseitigen Zusammenhanges. Mit anderen Worten ist das System ein lebendiger Organismus geistiger Funktionen. Alle die verschiedenen konkreten Systeme weisen auf dieses System des Geistes und haben in ihm den Grund ihrer *Möglichkeit*. Das in der Struktur des Geistes enthaltene mögliche System wird *systema intelligibile* oder Ursystem genannt. Das Ursystem bietet die Philosophie, die konkreten, einzelnen Inhalte aber die verschiedenen Wissenschaften, welche die von verschiedenen Gesichtspunkten aus zu Stande gekommenen realen Darstellungen des intelligibilen Ursystems sind. Die Voraussetzung der Wirklichkeit wissenschaftlicher Systeme ist das im Wesen des Geistes liegende Ursystem.

Das System ist eine zusammenhängende, sich organisch entwickelnde Einheit. Aber woraus besteht diese Einheit? Da die Einheit des Systems aus der Einheit des Geistes entspringt, können auch die Funktionen des Systems nur die Bedeutungen des Geistes sein. Das System ist die organisch zusammenhängende Einheit der Bedeutungen. Die Funktionen

der das System bildenden Bedeutungen ergeben einen grossen Zusammenhang, der aus unendlich vielen, einander gegenseitig bestimmenden Gliedern besteht. Das von Bruno *Baud* so scharf hervorgehobene Prinzip der logischen Kontinuität (Siehe „Wahrheit, Wert und Wirklichkeit“, Leipzig, 1923., 289. u. ff. S.) kommt eigentlich in diesem grossen System zum Ausdruck. Das System ist die Funktion des Ordners, welche die Bedeutungen des Geistes in einen organischen Zusammenhang vereinigt und als solche in ihrer objektiven Geltung eine regulative und richtunggebende Kraft für die konkreten Systeme bedeutet. Ohne die objektive Geltung dieses Ursystems könnte der subjektive Wille zum System sich nie geltend machen, denn auf diese objektive Geltung gründet sich die Gültigkeit eines jeden systematischen Zusammenhanges.

Was die logische Struktur des Ursystems, dieses universalen und einzigen Systems betrifft, so besteht es 1. aus *Elementen*, 2. aus dem *gegenseitigen Verhältnis* der Elemente und 3. aus der *Einheit*, welche sich auf die Gerichtetheit der untereinander zusammenhängenden Elemente auf das System, als auf das zu konstituierende Ganze gründet. Ausser diesem gegenseitigen, funktionalen Verhältnis ist in dem universalen Ursystem kein anderes Verhältnis zu konstatieren, aber es entsteht eine solche Relation sofort, wenn die Wissenschaft durch ihr konkretisierendes Wissen das Ursystem darzustellen und die Bedeutungen zu versinnlichen bestrebt ist. In der *Darstellung* des Ursystems treten jene ordnenden Funktionen auf, mit deren Hilfe die Erkenntnis die reinen Bedeutungen in den verschiedenen Wissenschaften konkretisiert.

Von den das System bildenden Bedeutungen muss man wissen, dass diese, obwohl sie aus dem Geiste stammen, nur durch die Reizung der Objekte daraus hervorbrechen, es vereinigt sich so in ihnen Subjekt und Objekt, Geist und Wirklichkeit. Daraus folgt, dass das System der vom Geist geschaffenen, bzw. verstandenen, Bedeutungen das System der aus Ich und Nicht-Ich zusammengesetzten Wirklichkeit ergibt. Die Bedeutungen verbinden sich mit Hilfe von hin-

weisenden oder deiktischen Fäden und diese sind ebenso geistiger Natur, wie die Bedeutungen selbst. Mit anderen Worten, die Idealität des Ursystems ist gegen jeden Zweifel gesichert, da jedes seiner Elemente und seiner Momente die Projektion des Geistes ist. Im strengen Sinne des Wortes muß man aber zwischen dem Begriff des *Sinnes*, als dem der reinen Funktion des Geistes, in seiner metaphysischen Idealität und dem Begriff der *Bedeutung*, als dem des durch die realen Subjekte aufgefaßten Sinnes, scharf unterscheiden.

Der Grund und das Ziel des Ursystems liegt in sich selbst, dagegen besteht der dialektische Grund und das Ziel des philosophischen Systems in der Darstellung gerade dieses Ursystems. Die verschiedenen philosophischen Systeme, die durch die Verschiedenheit der Individualität der Philosophen von einander verschieden gestaltet werden müssen, gewinnen das Moment der Wahrheit durch die aufrichtige freie Gerichtetheit auf das Ursystem und werden dadurch doch miteinander übereinstimmend und einander ähnlich. Jedes philosophische System wurzelt in dem Ursystem und wird eben dadurch ein *philosophisches* System. Die Möglichkeit des Einordnens in das System ist das Kriterium der philosophischen Lösung der Probleme. Der Begriff des Systems ist aber nicht nur für das Ganze der Philosophie von großer Bedeutung, sondern auch für die Elemente des philosophischen Systems. Der Begriff als der Knotenpunkt der das System bildenden Bedeutungen ist, näher betrachtet, selbst eine systematische Einheit, ein *System der Bedeutungen*, woraus sich der systematische Charakter des Denkens erhellt. Der Mangel an Fähigkeit zum System ist dem Mangel an Fähigkeit zur Begriffsbildung gleich.

Ebenso wie das philosophische System auf das Ursystem hinweist, weisen auch die in den Wissenschaften erscheinenden, konkreten Systeme auf das philosophische System und gründen sich darauf. Diese konkreten Systeme können nie vollendet werden, sondern sie müssen offenen Charakters sein, um den stetigen Strom der Entwicklung der Wissenschaften in sich fassen zu können. Sie werden auch dadurch charakterisiert, daß sie sich immer als Teile zueinander verhalten,

und schon darin offenbart sich ihre notwendige Verknüpfung mit dem sich auf die sie alle umfassenden Bedeutungen, auf das Ganze richtenden philosophischen System, wodurch auch sie sich auf das Ursystem gründen. Das Ursystem als ewiges Musterbild, als zu verwirklichende Idee ist in der inneren Struktur eines jeden Systemes aufzufinden und diese innere Struktur bringt eigentlich das Ursystem zum Ausdruck. Jedes tatsächlich vorhandene System ist umso vollkommener, je vollständiger seine innere Struktur die logische Struktur des Ursystems widerspiegelt. Die verschiedenen Schichten des Seins nähern sich in verschiedenem Maße der geschlossenen Einheit des Ursystems, sie widerspiegeln in verschiedenem Maße den Charakter des Geistes. Der Geist ist das vollkommenste System und die einzige systembildende Macht, die alles in einen prächtigen Kosmos einordnet und in eine unzertrennbare Einheit zusammenfaßt.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	1—2
I. Történeti áttekintés. Kant és az idealizmus útja. Pauler	2—12
II. A rendszer dialektikai és logikai vizsgálata	12—27
III. A bölcséleti rendszer és az egyes tudományok rendszerei	27—39
<i>Függelék. Németnyelvű kivonat. Kurzer Auszug in deutscher Sprache . . . . .</i>	<i>39—45</i>
